

DE ROODBORSTTAPUIT

PERIODIEK VAN HET SAMENWERKINGSVERBAND VAN OOST-BRABANTSE VOGELWERKGROEPEN

Het Samenwerkingsverband heeft tot doel:

- Het verbeteren van de coördinatie tussen Oost-Brabantse Vogelwerkgroepen en individuele, niet aangesloten vogelaars.
- Het opzetten en stimuleren van allerlei activiteiten zoals vogelinventarisaties.
- Het geven van publicatiemogelijkheden d.m.v. het uitgeven van een periodiek.
- Het stimuleren van interesse voor vogels en het plaatsen van vogelonderzoek in een breder kader: de relaties met het milieu en milieuproblemen.
- Actie voeren tegen bedreigingen van vogels en hun milieu.
- Het bereiken van andere, gelijkgezinde groeperingen en instanties.

Aangesloten Vogelwerkgroepen (met contactadres)

- Vogelwacht Uden;
Ad van Dijk, Maatsestraat 33, 5402 VP Uden (04132 - 66650).
- Vogel- en Natuurwacht voor 's-Hertogenbosch e.o.;
Dick Jansen, Jacques Perkstraat 31, 5242 GA Rosmalen (04192 - 5304).
- Vogelwerkgroep IVN Valkenswaard;
Ad van Asten, Wealreseweg 73a, 5554 HB Valkenswaard (04902 - 41271).
- Vogelwerkgroep De Kempen;
Frank Neijts, Van Speijkstraat 16, 5612 GE Eindhoven (040 - 432469, overdag 040 - 535755 tst. 329).
- Werkgroep voor Vogel- en Natuurbescherming Midden-Brabant (afgekort Vogelwerkgroep Midden-Brabant);
Loek Hilgers, Jeroen Boschstraat 18, 5062 LE Oisterwijk (04242 - 84978).
- Vogelwerkgroep De Peel;
Wim Bankers, Havercamp 1, 5721 LK Asten (04936 - 4728).
- Vogelwerkgroep KNNV Eindhoven;
Hans van As, Terschellingstraat 2, 5628 LB Eindhoven (040 - 418703).

Voorts de volgende coördinatoren:

- Coördinator watervogeltellingen Midden- en Oost-Brabant;
Ad van Poppel, Scarlattistraat 108, 5049 GC Tilburg (013 - 553121).
- Coördinator SOVON-project Oost-Brabant;
Tom Heijnen, Jan Sluytersweg 26, 5645 JD Eindhoven (040 - 114873).

INHOUD 1e nummer, zomer 1981.

- De Roek als broedvogel in Noord-Brabant in 1978. 5 pp. Ad van Poppel.
- Verkeersslachtoffers tussen Eindhoven en Son in 1978. 2 pp. Jan v.d. Winden.
- De Zwartkopmeeuw (*Larus melanocephalus*) in Noord-Brabant, deel 1. 4 pp. Frank Neijts.
- Waarom zijn Bosuil, Boomklever en Appelvink in Noord-Brabant zo schaars? 6 pp. Tom Heijnen.
- Determinatie van Glanskop en Matkop. 1 p. Frank Neijts.
- Determinatie van Buizerd en Ruigpootbuizerd. 2 pp. Frank Neijts.
- Korte mededelingen:
Eerste broedgevallen van inheemse Grauwe Ganzen in Noord-Brabant. Tom Heijnen.
Het gaat zeer slecht met onze Korhoenders. Tom Heijnen.

INHOUD 2e nummer, maart 1982.

- De resultaten van de plassentellingen in het seizoen 1980-81. 7 pp. Ad v. Poppel.
- De Blauwborst als broedvogel in Midden- en Oost-Brabant. 12 pp. Tom Heijnen.
- Voorkomen van de Rode en Zwarte Wouw in Midden- en Oost-Brabant. 12 pp. Henk Hendriks.
- Regenwulpen in Midden-Brabant. 8 pp. Loek Hilgers.
- Voorkomen van de Nachtzwaluw in de Kempen in 1978-1981. 9 pp. Tom Heijnen.
- Verslag van twee stootvogeltellingen in Midden-Brabant in 1980-81. 2 pp. Ad v. Poppel.
- Korte mededelingen:
Eerste broedgevallen van inheemse Grauwe Ganzen in Noord-Brabant?? Ad v. Poppel.
Oproepen: Waarnemingen van Kraanvogels & IJsvogel. Gegevens over vogels in de Peel t.b.v. een toekomstige Avifauna v.d. Peel.
Boekbespreking: Inventarisatierapport t.b.v. ruilverkaveling Goirle & De Hilver, deel: Vogels, door S. Braaksma. Tom Heijnen.

Helaas zijn wij door de oplage van deze nummers heen. Bij laten drukken wordt pas interessant bij voldoende belangstelling. Heeft u die, geef dat dan door aan het redactie-adres (voorin). Is de aanvraag groot genoeg dan laten wij een aantal exemplaren bij drukken, van één of beide nummers, die u dan t.z.t. worden toegezonden. De prijs zal dan (inklusief portokosten) om en nabij de f 5,- gaan bedragen.

Voor alle zekerheid is het aan te raden bij de aanvraag te vermelden voor welke artikelen men in elk geval belangstelling heeft. Mocht de nieuwe oplage dan te klein worden dan kunnen de gewenste artikelen altijd nog gekopieerd worden. Kopieën worden dan tegen kostprijs inclusief portokosten toegestuurd. Vergeet niet naam & adres DUIDELIJK (dus ook postcode) te vermelden!

VOORWOORD

Redactie

Met deze aflevering lijkt "De Roodborsttapuit" zo langzamerhand vaste vorm te gaan aannemen. Naast een aantal hoofdartikelen is ook deze keer de vaste rubriek "Korte mededelingen" weer aardig gevuld. De redactie streeft ernaar om in deze rubriek ook onderwerpen aan bod te laten komen die -gezien de nadruk die vaak bij allerlei tellingen ligt- niet zo tot het traditionele werkterrein van vogelwerkgroepen lijkt te horen. Wij denken bijvoorbeeld aan beschrijvingen van al dan niet bizarre gedragswaarnemingen. Het gaat daarbij niet om diepgaande beschouwingen of uitgebreide vergelijkingen (al mag dat ook.....). Laat anderen gerust eens delen in uw verwondering.

Voor de determinatieproblemen, waaraan de redactie de nodige aandacht wil blijven besteden, is nu ook een vaste rubriek ingeruimd die "Veldwerk" gedoopt is. We hopen dat we ook hiervoor steeds voldoende kopij kunnen krijgen. Nadere informatie over deze rubriek vindt u op pagina 42.

Eén van de doelstellingen van "De Roodborsttapuit" is, dat het tijdschrift moet functioneren als kontaktorgaan voor de aangesloten werkgroepen. We willen daarom in iedere aflevering één van die groepen aan het woord laten. De vorige keer was dat de VWG IVN Valkenswaard, maar door omstandigheden zal pas in het volgende nummer weer een vogelwerkgroep aan het woord komen en wel de Vogelwacht Uden. In deze aflevering krijgt deze doelstelling nog wat meer reliëf met het artikel over landschapsbeheer van VWG Midden-Brabant. Maar we vinden dat het nog beter kan: jaarverslagen, excursieverslagen (en tips daarvoor), aankondigingen van manifestaties, filmavonden e.d., stuur maar op! In de meeste gevallen zullen wij ze graag plaatsen.

Gelukkig hoeven we tot nu toe nog niet te klagen over gebrek aan kopij:

Voor de vierde "Roodborsttapuit" liggen al enige artikelen klaar, o.a. "Vogels en beken" en "Tien jaar roofvogelrevalidatie". De meeste kopij echter blijft uit een (te) kleine kring komen. Misschien dat juist door het schrijven van een artikeltje voor de rubrieken "Korte mededelingen" of "Veldwerk" meer Brabantse vogelaars bij ons tijdschrift betrokken kunnen worden. Daarom toch nog een dringend beroep op alle lezers: schrijf eens wat voor "De Roodborsttapuit"!

Kopij voor nummer 4 moet uiterlijk binnen zijn op 1 oktober 1982.

Leden van de aangesloten groepen kunnen zich via hun werkgroep abonneren. De kosten zijn voor hen fl. 5,- per jaargang (3 à 4 nummers). Overige geïnteresseerden kunnen zich abonneren door overmaking van fl. 15,- op het blz. 1 genoemde giro nr. Losse nummers kosten fl. 5,- (inclusief portokosten).

Tot slot enkele mededelingen betreffende het Samenwerkingsverband:

- De VWG van de KNNV Eindhoven heeft zich tot vreugde van de andere groepen bij het SOBVWG aangesloten. Hoe groter dit Samenwerkingsverband, hoe meer mogelijkheden binnen ons bereik komen! Ook daarom: VWG KNNV Eindhoven, welkom!
- Reeds nu is gebleken dat de weidevogeltelling van dit voorjaar aardig geslaagd is: naar schatting werd ruim 700 km² geïnterarieerd.
- Op de laatste vergadering is tevens gesproken over de situatie van de Havik in Noord-Brabant, waarover méér op de pagina's 4 en 5.

KOMMENTAAR: SITUATIE VAN DE HAVIK IN NOORD-BRABANT

Dat inzicht in ecologische beginselen en in het belang van vogelbescherming nog geen gemeengoed is, wordt de laatste tijd opnieuw duidelijk in onze provincie. Nu het aantal Haviken (en andere roofvogels) zich weer herstelt na het verbod op bestrijdingsmiddelen als Dieldrin, DDT en dergelijke, lijken ook oude vooroordelen weer de kop op te steken. Uit grote delen van onze provincie, maar ook uit andere streken van ons land, komen aanhoudend berichten over moedwillige verstoringen van broedpogingen en andere illegale vervolgingspraktijken. Hierover verschenen inmiddels berichten in de pers, terwijl ook in de laatste vergadering van het Samenwerkingsverband uitvoerig van gedachten gewisseld is over de bekend geworden feiten. Het spreekt vanzelf dat wij als vogelbeschermers scherp stelling nemen tegen deze praktijken. Daarom is contact opgenomen met de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels en met vogelwerkgroepen elders in het land. In september zal er een soort 'landelijk beraad' belegd worden, waarbij het Samenwerkingsverband uiteraard vertegenwoordigd zal zijn. Ongetwijfeld zullen we in volgende afleveringen van De Roodborsttapuit terug komen op deze onverkwikkelijke zaak. Hieronder is een persbericht afgedrukt dat verspreid werd door de Werkgroep voor Vogel- en Natuurbescherming Midden-Brabant.

Redactie.

PERSBERICHT: SYSTEMATISCHE VERVOLGING VAN BEDREIGDE HAVIK IN BRABANT

Werkgroep voor Vogel- en Natuurbescherming Midden-Brabant

De Havik - een van de grootste en indrukwekkendste van de Nederlandse beschermde roofvogels - blijkt de laatste jaren in Brabant bloot te staan aan een systematische uitroeiingscampagne. Dit blijkt uit gegevens, die verzameld zijn door verschillende vogelwerkgroepen in deze provincie. Dat het daarbij om een nietsontziende vervolging gaat, blijkt uit de methoden die worden gebruikt. Zo schrikken de daders er niet voor terug om bomen, waarin zich Haviksnesten bevinden, zonder meer om te zagen, of om volwassen vogels dood te schieten. Ook worden vogels vergiftigd door middel van het uitleggen van vergiftigd aas. Soms blijkt men het op de levende jongen gemunt te hebben. Vogelbeschermers stelden bijvoorbeeld vast, dat jonge vogels van de ene dag op de andere verdwenen waren uit bepaalde nesten. Op andere plaatsen werd door de nesten heen geschoten.

Gedurende de jaren zestig werd het aantal Haviken in ons land bijna tot nul teruggebracht door een wijdverspreide milieuvergiftiging, die het gevolg was van het gebruik van bestrijdingsmiddelen als DDT, Dieldrin e.a. Toen in het midden van de zeventiger jaren deze middelen in de meeste westeuropese landen werden verboden, herstelde het aantal Haviken zich ook in Nederland. Deze toename werd aanvankelijk vooral vastgesteld in Oost- en Midden-Nederland, maar pas veel later ook in Brabant. Biologen konden toen niet tot een duidelijke verklaring hiervoor komen, maar door velen werd het vermoeden geuit, dat

moedwillige vervolging door de mens een belangrijke rol speelde. Met het toenemen van de aantallen staken ook oude vooroordelen opnieuw de kop op. Fazantenjagers vreesden concurrentie, maar ook duivenhouders klaagden over vermeende overlast, hoewel duidelijk is dat Haviken slechts verdwaalde en zieke duiven vangen. Dat is immers de onmisbare rol die Haviken in de natuur spelen: het opruimen van zieke en overtollige dieren, om daardoor het natuurlijk evenwicht in stand te houden. Een roofdier kan dan ook nooit beschuldigd worden van het uitroeien van prooidiersoorten. De aantallen van roofdieren, zoals Haviken worden in feite bepaald door de talrijkheid van zijn prooidieren en niet andersom. Niettemin werd de roep om afschotvergunningen voor Haviken vorig jaar tot in de Tweede Kamer gehoord, waar de VVD-kamerleden/jagers Evenhuis en Waalkens hun nood klaagden. Hun verzoek werd toen door de minister om biologische redenen afgewezen.

Illegaal blijkt er inmiddels een systematische vervolging op gang te zijn gekomen. Berichten hierover komen uit Drenthe, Noord-Limburg en de Achterhoek. In Noord-Brabant zijn krasse staaltjes van vervolging bekend geworden uit minstens tien gemeenten, waaronder Hilvarenbeek, Uden, Deurne en Asten. Daarbij werden alleen al in 1982 minstens 12 broedgevallen verstoord, waarbij alleen moedwillige verstoring als oorzaak aannemelijk is. In een bepaald gebied liep het aantal succesvolle broedgevallen terug van 30 in 1981 tot 15 in 1982.

Uit kringen van de Brabantse vogelwerkgroepen en vogelbeschermingswachten worden de volgende mogelijke motieven genoemd voor de felle uitroeiingscampagne:

- winstbejag; opgezette roofvogels, en vooral Haviken brengen tot zo'n fl. 500,- op.
- wanbegrip ten aanzien van de rol van de Havik in de natuur.
- gebruik ten behoeve van de jacht door malafide valkerij-hobbyisten.

De Werkgroep voor Vogel- en Natuurbescherming Midden-Brabant, die de haar bekende gegevens zal doorgeven aan de bevoegde instanties, is over deze feiten bijzonder verontrust en verontwaardigd. De werkgroep zal bovendien bij het ministerie van CRM aandringen op afdoende maatregelen.

Voor nadere informatie:

Loek Hilgers, Jeroen Boschstraat 18, 5062 LE Oisterwijk (04242 - 84978).

Ger van den Oetelaar, Kasterensestraat 15, 5298 VG Liempde (04113 - 2043).

JAARVERSLAG 1981 WERKGROEP LANDSCHAPSBEHEER VAN VWG MIDDEN-BRABANT

Hans van Lieshout

Binnen de Werkgroep voor Vogel- en Natuurbescherming Midden-Brabant ('VWG Midden-Brabant') is de 'knotploeg' al vanaf het begin actief, volgens de statuten officieel onder de naam 'Werkgroep Landschapsbeheer'.

In het begin werden bijna uitsluitend wilgen geknot, die vaak al 20 jaar of langer op hun onderhoudsbeurt hadden staan te wachten. Dit onderhoudswerk werd toen nog voor een groot gedeelte bij boeren gedaan die er zelf geen tijd of interesse voor hadden om deze kleine landschapselementen bij te houden. Het geknotte hout werd toen allemaal opgestookt omdat we niet wisten waar we er mee moesten blijven. Later heeft het zware hout voor een kleine inkomstenbron voor de vereniging gezorgd. Het zware hout werd toen verkocht voor de vezel-industrie.

Ook de werkzaamheden werden in de loop der tijd uitgebreid. Zo werd er jaarlijks op kleine schaal onderhoud gepleegd op de Kleine Oisterwijkse Heide. Ook werden er andere kleine landschapselementen, zoals elzenhagen en hakhoutwallen, onderhouden.

De laatste jaren worden ook veel werkzaamheden aan dit soort kleine landschapselementen verricht welke eigendom zijn van de Stichting Het Brabants Landschap. Veel van dit werk is onrendabel voor de eigenaar omdat het vaak erg arbeidsintensief is. Het afgelopen seizoen is bijna uitsluitend gewerkt voor de Stichting.

Kennelijk door de slechter wordende economische omstandigheden (o.a. hoge brandstofprijzen) zijn openhaarden en houtkachels erg in trek gekomen. Dit heeft tot gevolg gehad dat boeren hun kleine landschapselementen weer zelf gingen onderhouden of lieten onderhouden door familie of vrienden die het hout nodig hadden. Op zich is dit natuurlijk toe te juichen als het onderhoudswerk maar vakkundig gebeurde, doch ons is reeds gebleken, dat men knotwilgen met opzet te lang zijn hout liet behouden om er maar dik hout vanaf te kunnen halen voor de kachel.

Het werk van de werkgroep Landschapsbeheer is tot op heden slechts mogelijk geweest dankzij de inzet van de (voormalige) coördinator Jo Swaans. Zonder zijn hulp, inzicht en het gebruik van zijn jeep met aanhangwagen zou het niet mogelijk geweest zijn om uit te groeien tot wat het nu is. Daar hij binnenkort emigreert naar Ierland heeft hij gezorgd dat ook na zijn vertrek de werkzaamheden door kunnen gaan. Uit de opbrengsten van het hout hebben we een tweedehands tractor kunnen aanschaffen, zodat het vervoer van hout door kan blijven gaan. Voor de coördinatie heeft hij mij ingewerkt. Het ligt in de bedoeling om binnenkort een totaaloverzicht samen te stellen van het door ons gepleegde landschapsonderhoud vanaf 1975.

In het afgelopen seizoen 1981-82 werd door leden van de werkgroep Landschapsbeheer meer dan 700 manuren gewerkt. Met het werk werd vrij laat begonnen, pas op 31 november 1981. Op twee zaterdagen kon door slechte weersomstandigheden niet gewerkt worden. Een vier man sterke club van jeugdige natuurliefhebbers kwam een zaterdag helpen onder leiding van Frans van Avendonk. Rieky van Lieshout zorgde iedere zaterdag voor een pan warme soep om tussentijds wat op krachten te kunnen komen.

In totaal werd aan 47 wilgen achterstallig onderhoud en aan 54 wilgen normaal onderhoud verricht. Bovendien werden 20 nieuwe wilgenstekken en ongeveer 100 jonge elzen geplant. Ongeveer 300 meter houtwal werd afgezet, terwijl tenslotte op verzoek van eigenaren nog wat bijkomend onderhoud (snoeien e.d.) werd gepleegd.

Op de volgende plaatsen werden de daarbij vermelde onderhoudswerkzaamheden uitgevoerd:

1. Aan de Heibloemdijk te Oirschot werd 1 wilg voor de eerste keer geknot.
2. Voor dezelfde eigenaar werden achter zijn boerderij in de weilanden 9 prachtige zware knotten onderhouden en er werden 2 nieuwe wilgenstekken gezet. Tussen en langs deze knotwilgen werd een elzenhaag van zo'n 75 meter afgezet. Op een aangrenzend weiland werden nog 8 oude knotwilgen onderhouden. Deze knotten zijn van dien aard dat ze geen al te zwaar hout meer kunnen verdragen.
3. Nabij de Vering te Oirschot werd voor de Stichting Brabants Landschap onderhoud verricht aan drie prachtige zware knotwilgen. Ook werd aldaar een elzenhaag van zo'n 150 meter totaal, afgezet en werd een rij schietwilgen opgesnoeid omdat ze te zwaar overhangende ondertakken kreeg.
4. Ook voor de Stichting Brabants Landschap werd daarna in de Zwartvoorten te Oirschot van 16 schietwilgen knotwilgen gemaakt omdat ze in zeer slechte staat verkeerden en ze op deze manier waarschijnlijk zijn te behouden (in het verleden heeft dit soort werk goede resultaten laten zien). Van de overgebleven schietwilgen zijn de zware overhangende gebroken en op breken staande zijtakken afgezaagd. Van 10 wilgen met de Watermerkziekte werden ook knotten gemaakt. Verder werd een elzenhaag van zo'n 75 meter afgezet en werden 2 knotwilgen onderhouden. Er werden 13 wilgenstekken en zo'n 100 jonge elzen gezet.
5. In de gemeente Boxtel werden, nadat ze 5 jaar geleden voor het eerst door ons waren geknot, 12 knotwilgen onderhouden. Van het hout wat er af kwam werd als proef musterd's gebonden, hetgeen erg goed ging. Ook werden aldaar 5 nieuwe stekken gezet.
6. Aan de Echteldonksesteeg werden op een weiland, dat eigendom is van de gemeente Oirschot, zo'n 40 knotwilgen voor de eerste keer geknot. Deze knotten zijn drie jaar geleden door ons gezet met toestemming van de gemeente Oirschot. De stekken hadden het erg goed gedaan. Van het weiland wordt alleen het gras verkocht. Bij de laatste verkoop hoort het naweiden. Er zijn voldoende voorzorgen genomen om te voorkomen dat de knotten door het vee vernield worden.

Het landschapsonderhoud zoals hierboven beschreven, is de laatste jaren uitgegroeid tot één van de belangrijkste verenigingsactiviteiten. Het eerste doel was en blijft het behouden van karakteristieke landschapselementen ten behoeve van talloze levensvormen, waaronder met name een aantal holenbroeders zoals Steenuil en Gekraagde Roodstaart. Daarnaast blijkt dit werk als gevolg van de gestegen houtprijzen een welkome bijdrage aan de verenigingskas te kunnen leveren. En, las but not least, blijkt het bevorderlijk te werken voor de groepsgeest; misschien wel omdat dit werk op korte termijn positief resultaat geeft, iets wat van vele andere vogelwerkgroepsactiviteiten niet gezegd kan worden.

De volgende personen behoren tot de vaste knotploeg: Nico en Loek Hilgers, Sisca van Laarhoven, Ad van Poppel, Jo Swaans, Sjors van Dalen en Mart Ermen. Door Sjaak van Hoof, Gerard van de Kaa en Victor Retel Helmrich werd een enkele keer geholpen. Laat in het seizoen zijn er nog bijgekomen Sjef Staps en Frans van den Oetelaar.

Adres: Michiel de Ruyterlaan 14, 5688 CL Oirschot.

BROEDGELEGENHEID VOOR KERKUILEN IN MIDDEN-BRABANT

Ger van den Oetelaar & Nico Hilgers

Inleiding

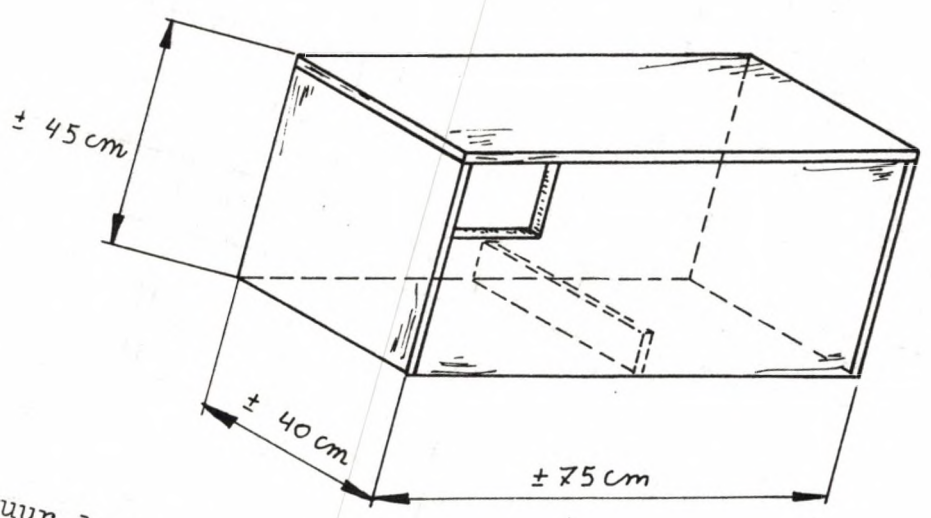
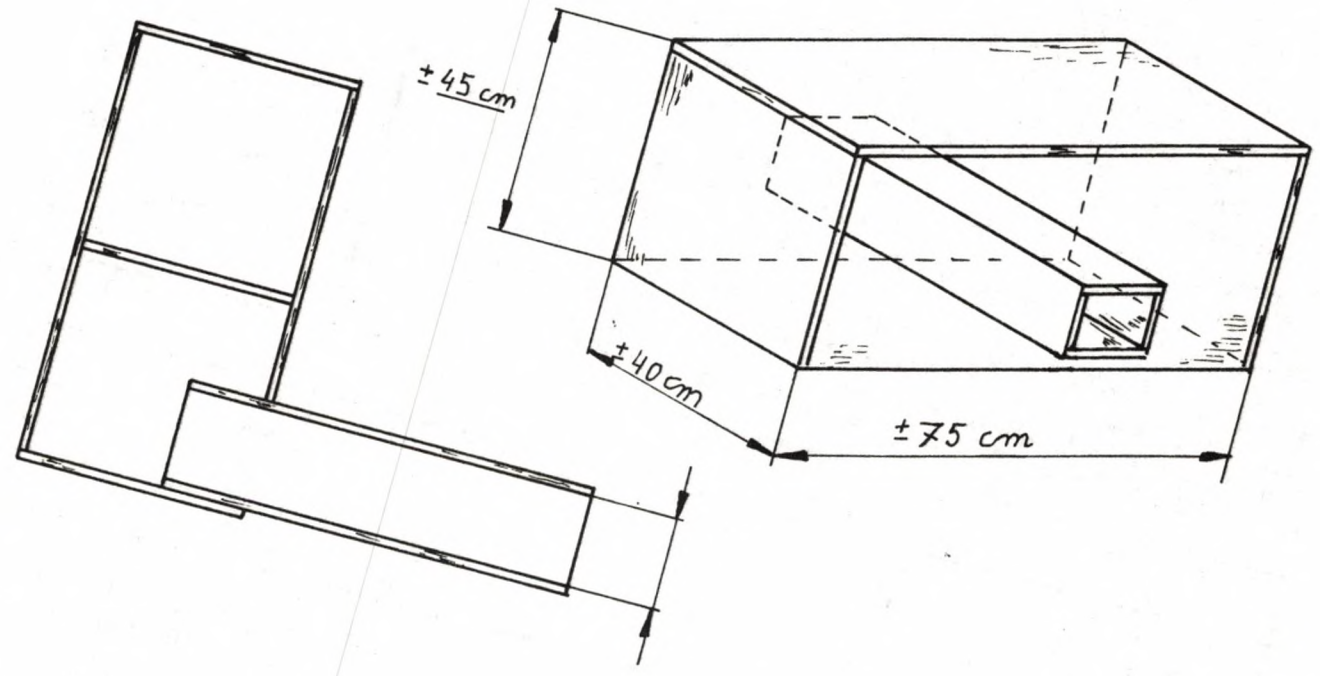
Na publicaties van Braaksma en anderen, die wezen op de schrikbarende achteruitgang van de Kerkuil, wordt nu al bijna tien jaar lang veel aandacht aan deze soort besteed in onze regio: Midden-Brabant. De achteruitgang van zo'n markante vogel heeft velen doen beseffen dat er iets gedaan moest worden.

Als belangrijkste oorzaak van de getalsvermindering geldt waarschijnlijk de intensivering van de landbouw. Maar ook verkeer, moedwillige vervolging, strenge winters en vergif eisen hun tol (Braaksma en De Bruyn 1976). Allemaal zaken, waarop je als vogelwerkgroep weinig invloed kunt uitoefenen. Tegen een andere oorzaak van aantalsvermindering, namelijk het verloren gaan van broedplaatsen, is wel iets te doen. De Werkgroep voor Vogel- en Natuurbescherming Midden-Brabant is destijds een actie begonnen welke het doel had zoveel mogelijk nieuwe broedplaatsen te creëren. Daartoe werden niet alleen nestkasten opgehangen, maar werden ook ontoegankelijk gemaakte voormalige broedplaatsen weer open gemaakt. Ons is gebleken, dat er maar weinig kerken zijn waar vroeger geen Kerkuilen broedden. Dat is te zien aan de grote hoeveelheden oude braakballen en de vele 'krijtstrepes' op de kerkzolders. De meeste van die zolders zijn echter ontoegankelijk gemaakt voor vogels vanwege de vervuiling door verwilderde duiven. Wij hebben daarom geprobeerd om telkens zulke maatregelen te treffen, dat de duiven niet binnen konden en de uilen wel.

Resultaten

Omdat de stand van de Kerkuil nog steeds achteruit gaat, is het belangrijk dat de weinige dingen die gedaan kunnen worden ook gedaan worden. Minstens zo belangrijk is, dat daarbij de juiste middelen en methoden gebruikt worden. Waar nog geschikte biotopen te vinden zijn, heeft een nestkastenactie zin. Uit onze resultaten is gebleken, dat je dan met het aanbieden van nestgelegenheden het aantal broedparen kunt opvoeren. De nestkasten worden graag door Kerkuilen gebruikt; vaak geven ze de voorkeur aan nestkasten boven vroeger gebruikte broedplaatsen. Overigens werden door ons geen nestkasten geplaatst in een omgeving waar al Kerkuilen op een veilige plaats broedden. Onze nestkasten hebben voldoende ruimte, zodat de grootte van de kast niet beperkend werkt op de verblijfsduur van jonge Kerkuilen in de broedruimte. Dat bevordert dan ook het aantal uitgevlogen jongen per jaar.

Bij het plaatsen van de kasten gingen we als volgt te werk. Kerkbesturen werden aangeschreven, met boeren werd contact opgenomen en gebruikers van andere geschikte gebouwen werden benaderd. In de meeste gevallen werd welwillend toestemming verleend voor het plaatsen van een nestkast, als we er tenminste voor konden zorgen dat er geen overlast van duiven en Kauwen zou optreden. Door leden van onze werkgroep werden toen de bestaande Kerkuil-kasten voorzien van een inlooppijp, die er voor zorgt dat er geen vogels op de kerkzolders kunnen komen, maar wel in de kast. Deze pijp zorgt er tevens voor,

Figuur 1. Nestkasten voor Kerkuilen. Boven met, onder zonder inlooppijp.

dat de hoeveelheid licht, die in de kast kan vallen, beduidend minder wordt (zie figuur 1). Omdat Kerkuilen, in tegenstelling tot duiven en Kauwen, graag in het donker zitten, zullen deze kasten zelden of nooit door Kauwen en duiven in bezit worden genomen. De kasten worden direct achter een gat in de muur of raam geplaatst. Zet je een kast zonder pijp tegen het gat, dan is de kans groot dat duiven of Kauwen er in gaan wonen. Hoewel de resultaten in onze regio bemoedigend zijn, wil dat niet zeggen dat het plaatsen van nestkasten in ieder willekeurig gebied hetzelfde effect zal hebben.

In totaal waren er in 1981 62 nestkasten geplaatst, waarvan er 16 (= 26 %) bewoond werden door Kerkuilen. Volgens tabel 1 lijkt er sinds 1973 een vermindering op te treden van het aantal broedgeval-

Tabel 1. Jaarlijkse verdeling van broedparen en uitgevlogen jongen van de Kerkuil in Midden-Brabant over drie nestplaatsen.

a = percentage van totaal in dat jaar gecontroleerde broedgevallen;
b = percentage van het totaal aantal uitgevlogen jongen in dat jaar.

Jaar	buiten nestkast		nestkast zonder pijp		nestkast met pijp	
	a	b	a	b	a	b
1977	71	55	21	32	7	13
1978	46	41	36	42	18	17
1979	41	35	24	26	35	39
1980	33	19	33	32	33	49
1981	32	28	41	40	27	32

len buiten nestkasten. In de loop van de jaren is echter de aandacht geleidelijk meer gericht op het plaatsen en controleren van nestkasten. Aanvankelijk werd veel intensiever en systematischer gezocht naar 'vrije' broedparen (paren die buiten een nestkast broeden). Kerkuilen wisselen af en toe van broedplaats. Het is daarom niet uitgesloten dat het aantal 'vrije' broedgevallen toch wat hoger is dan uit de tabel blijkt. Waarschijnlijk zijn een paar 'verhuizingen' aan onze aandacht ontsnapt.

Uit tabel 2 blijkt, dat het broedsucces in kasten mét inlooppijp beter is dan die in kasten zonder die voorziening en ook beter dan het resultaat van de door ons gecontroleerde 'vrije' broedgevallen. In absolute zin zijn de aantallen overigens te laag om er algemeen geldende conclusies uit te trekken.

Tabel 2. Aantal gecontroleerde broedparen en uitgevlogen jongen van de Kerkuil in Midden-Brabant.

a = aantal broedparen; b = aantal uitgevlogen jongen; c = aantal uitgevlogen jongen per broedpaar (gemiddelde).

Jaar	buiten n.kast			n.kast zonder pijp			n.kast met pijp			totaal		
	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c
1973	4	16	4.0	-	-	-	-	-	-	4	16	4.0
1974	11	51	4.6	1	4	4.0	-	-	-	12	55	4.6
1975	15	41	2.7	3	12	3.0	-	-	-	18	57	3.2
1976	12	30	2.5	4	27	6.8	-	-	-	16	57	3.6
1977	10	17	1.7	3	10	3.3	1	4	4.0	14	31	2.2
1978	10	29	2.9	8	30	3.8	4	12	3.0	22	71	3.2
1979	7	15	2.1	4	11	2.8	6	17	2.8	17	43	2.5
1980	8	15	1.9	8	25	3.1	8	38	4.8	24	78	3.3
1981	7	19	2.7	9	27	3.0	6	22	3.7	22	68	3.1
1977-81	84	233	2.77	40	146	3.65	25	93	3.72	149	472	3.17

Discussie

In zijn artikel heeft De Bruyn (1979) er op gewezen, dat er een belangrijk verschil bestaat tussen de voedselkeus van Kerkuilen in laag-Nederland en hoog-Nederland. In de grootschalige poldergebieden van laag-Nederland vinden we traditioneel een hoog voedselaanbod van Veldmuizen. Tegelijk met het optreden van Veldmuisplagen bereikt doorgaans ook het aantal broedparen van de Kerkuil een maximum. Door de intensivering van het graslandbeheer neemt het aantal kleine knaagdieren af en treden Veldmuisplagen nauwelijks nog op. Ook het feit dat gedorst graan in de akkerbouwgebieden tegenwoordig in goed gesloten silo's wordt opgeslagen en niet meer in open boerenschuren werkt vermindering van het voedselaanbod voor Veldmuizen in de hand. Daarmee komt de belangrijkste voedselbron voor Kerkuilen in deze gebieden te vervallen. Alles wijst er daarom op, dat in west-Nederland het ontbreken van goede nestgelegenheid niet de enige of doorslaggevende factor is bij het verdwijnen van de Kerkuil.

Op de zandgronden van Nederland lijkt de situatie wat anders. Hoewel sterk genivelleerd - vooral in Noord-Brabant - vinden we hier nog een kleinschaliger gebied, waar weilanden en akkers worden begrensd door houtwallen of restanten daarvan. Hier is het voedselaanbod voor de uilen minder eenzijdig. Bij gebrek aan Veldmuizen kan de Kerkuil met name terugvallen op Huisspitsmuizen en Bosspitsmuizen. Hoewel de gegevens uit het verleden waarschijnlijk niet volledig zijn, mogen we stellen dat het aanbieden van nestkasten in onze regio een gunstige invloed heeft gehad op het aantal broedgevallen van de Kerkuil.

Literatuur

- Braaksma, S. & O. de Bruyn 1976. De Kerkuilstand in Nederland. *Limosa* 49: 135-187.
- Bruyn, O. de 1979. Voedseloecologie van de Kerkuil *Tyto alba* in Nederland. *Limosa* 52: 91-154.

Adres: p/a Kasterensestraat 15, 5298 VG Liempde.

RESULTATEN VAN DE EERSTE WULPENTELLING IN NOORD-BRABANT

Ad van Poppel

Inleiding

In maart 1982 is gestart met een reeks van tellingen, die meer inzicht moeten verschaffen in het voorkomen en doortrekverloop van Wulpen, speciaal in het binnenland. Hiertoe zullen de komende jaren landelijke simultaantellingen worden gehouden op zoveel mogelijk slaappleatsen in Nederland. In een later stadium is het bovendien de bedoeling om ook enige aandacht te gaan schenken aan zaken als ruiverloop, geslachtsverhouding, verhouding tussen adulte en onvolwassen vogels, biotoopeisen en dergelijke.

Voorlopig zullen we ons echter bezig houden met het zoeken van en tellen op de slaappleatsen. De organisatie van de tellingen berust bij de Landelijke Steltloperwerkgroep, waarbij Arend van Dijk het onderzoek landelijk coördineert. Bovendien is er per provincie een provinciaal coördinator gevonden die de tellingen op provinciaal niveau organiseert. Deze tellingen kunnen worden gezien als een voortzetting van de inmiddels afgesloten onderzoeken van Goudplevier en Regenwulp.

In 1982 wordt er nog geteld op de volgende data: 10-13 september, 15-18 oktober, 12-15 november en 10-13 december. In deze periodes gaat de voorkeur uit naar de vrijdagavond of zaterdagmorgen. Omdat er mogelijk nog slaappleatsen voorkomen die tot nu toe niet bekend zijn wordt eenieder die slaappleatsen kent of ontdekt vriendelijk verzocht deze aan mij door te geven. Voor geïnteresseerde waarnemers zijn er handleidingen en telformulieren beschikbaar.

Algemeen

Het voorkomen van de Wulp is in sommige delen van Nederland vrij nauwkeurig bekend. De soort komt hier voor als broedvogel, doortrekker, wintergast en zomergast. Wel zijn er verschillen tussen delen van Nederland wat betreft de aantallen die er voorkomen en de periode waarin zij er voorkomen. Het aantalsverloop is vaak grillig, zowel als gevolg van trekgolven van Wulpen, afkomstig uit verschillende broed- en overwinteringsgebieden als van trekgolven van oude en jonge vogels. Zo zijn er in het binnenland verschillen tussen noordoost- en west- en zuidwest-Nederland. Bij invallende vorst in het noordoosten verlaten de meeste Wulpen dit gebied, terwijl er in het westen en zuidwesten van het land dan vaak een toename wordt waargenomen. Bij strenge vorst vindt wegtrek plaats uit het binnenland en uit het Waddengebied.

In februari en maart arriveren de meeste Nederlandse broedvogels op de broedplaatsen en in maart, april en mei wordt vooral in west- en noordwest-Nederland doortrek waargenomen van Noordeuropese broedvogels. In de periode juni - september verblijven op verscheidene plaatsen ruiende Wulpen en in de periode juli - december vindt in wisselende mate doortrek plaats.

De in het binnenland verblijvende Wulpen hebben een duidelijke dag- en nachtritme. Overdag zoeken meest kleine groepjes voedsel op geschikte graslanden en 's nachts overnachten ze op gezamenlijke slaap-

plaatsen. Deze slaappleats bevinden zich vaak op drassige graslanden, heide-, hoogveen- en laagveengebieden, vloeivelden, opspuitterreinen, buitendijkse gebieden, uiterwaarden en aan oevers van waterwegen, meren, vennen, plassen en dergelijke.

De afstand van de slaappleats tot de fourageerplaats kan in sommige gevallen tot ca 25 km oplopen; in de meeste gevallen zal zij echter minder groot zijn.

Resultaten

De eerste twee tellingen hebben reeds plaats gevonden (maart en april). Van de eerste telling verscheen reeds een landelijk verslag, waaraan de nu volgende gegevens zijn ontleend. De telling vond plaats in de periode 12-15 maart en werd uitgevoerd door tenminste zestig medewerkers. Hierbij werden zo'n 57 gebieden, verspreid over Nederland, bezocht. In elf gebieden werd geen enkele Wulp waargenomen. Bovendien werden er behalve slaappleatsen ook nog enkele fourageerplaatsen (voornamelijk in het getijdegebied) onderzocht en geteld. Het totaal aantal in het binnenland getelde Wulpen ligt tussen de 13.833 en 14.172 exemplaren, waarvan ongeveer 13.000 op slaappleatsen. Deze totaalaantallen zijn minima (A.J. van Dijk).

In de provincie Noord-Brabant werden zeven gebieden op de aanwezigheid van Wulpen op slaappleatsen onderzocht. Op twee hiervan (beide tussen Tilburg en Loon op Zand) bleek geen slaappleats van Wulpen (meer) aanwezig te zijn. Op de volgende plaatsen werden wél Wulpen op de slaappleats aangetroffen:

Landschotse Heide	15 maart	698 ex	(P. Keij)
Moerdijk	14 maart	139 ex	(A. van Poppel)
Groote Peel	14 maart	100 ex	(M. van Deursen)
Rijens Broek	13 maart	54 ex	(J. van Roessel)
Maashorst	12 maart	17 ex	(A. van Dijk)

Dit betekent dat er op deze Brabantse slaappleatsen tesamen maar liefst 1.008 ex werden geteld. Bovendien waren er op 25 maart nog 142 ex aanwezig op de slaappleats Bleeke Heide te Chaam. Deze slaappleats was tijdens de maart-telling nog niet met zekerheid bekend en helaas niet bezocht. Hierdoor staat in ieder geval vast dat de maart-telling als onvolledig beschouwd moet worden.

Ook heb ik nog enige waarnemingen kunnen verzamelen van Wulpen op fourageerplaatsen, namelijk 146 ex op 15 maart in de uiterwaarden van de Maas tussen 's-Hertogenbosch en Oss en 431 ex op 20 maart in het getijdegebied van noordwest-Brabant (Volkerak-De Heen-Oosterschelde). Op grond van al deze gegevens kunnen we concluderen dat de Wulp rond half maart met tenminste 1.700 ex in Noord-Brabant aanwezig was.

Enkele oudere gegevens

In de eerste helft van de zeventiger jaren heb ik zelf al enige aandacht aan Wulpenslaappleatsen rond Tilburg besteed. Enkele slaappleatsen werden toen veelvuldig geteld, namelijk Tilburg Kalverstraat en Tilburg Loonse Plakken (figuur 1). Beide slaappleatsen liggen slechts één km van elkaar verwijderd en waren destijds beide in gebruik als vloeivelden ten behoeve van de rioolwaterzuivering. In de winter 1971-1972 werd met name de slaappleats Kalverstraat door Wulpen gebruikt, omdat hier vrijwel steeds een gunstige slaappleats (ondiep water op grasland) aanwezig was. Na deze winter werden de vloeivelden niet meer als zodanig gebruikt, waardoor deze Wulpen verhuisden naar de slaappleats Tilburg Loonse Plakken.

Uit figuur 1 blijkt verder hoe groot de verschillen van dag tot dag kunnen zijn. Met name op de slaappleaats Kalverstraat werd zeer intensief geteld, waarbij ook een enkele keer twee of meer dagen achtereen. De aantallen bleken echter sterk te kunnen schommelen. Dit kan veroorzaakt zijn door weg- of doortrek van Wulpen, maar ook door de aankomst van Wulpen in het donker, nadat ik de slaappleaats had verlaten. Omdat de Wulpen hier allemaal over de waarnemingsplaats vlogen en de invallende groepen over het algemeen niet meer dan ca 30 Wulpen telden en bovendien ruim voor het invallen op de slaappleaats konden worden opgemerkt, zullen de telfouten waarschijnlijk niet erg groot geweest zijn. Telfouten kunnen wel zijn ontstaan door het arriveren van Wulpen op de slaappleaats nadat het al donker was. In het algemeen bleef ik echter op de slaappleaats totdat de ingevallen duisternis eventueel verder tellen onmogelijk maakte.

Hieronder volgen een aantal oude gegevens, met name uit 1972-1973, betreffende tellingen op een aantal slaappleaatsen in Midden-Brabant.

Landschotse Heide. Gelegen in de gemeente Oost-, West- en Middelbeers. Het is een heideterrein met verspreid liggende vennen. De slaappleaats wordt hier gevormd door de oever van het grootste ven, de Keijenhurk. Voor zover bekend is dit de grootste slaappleaats in onze provincie.

1972-73	11.10	850 ex	1973-74	30.10	763 ex
	31.10	587 ex		17.11	250 ex
	28.01	175 ex			
	15.03	150 ex	1975-76	14.12	550 ex

Goorven. Gelegen in de gemeente Hooge en Lage Mierde op het landgoed De Utrecht. De slaappleaats bestond uit de oever van het Goorven of ondiepe heideplasjes op de aangrenzende Neterselsche Heide. Gezien de wisselende waterstanden en de korte afstand tot de hierboven genoemde slaappleaats Landschotse Heide is het niet geheel uitgesloten, dat er geregeld een uitwisseling was tussen vogels van beide slaappleaatsen. Omdat er geen simultaantellingen werden gehouden bestaat er geen zekerheid over deze uitwisseling. In een enkel geval werd wel onderzocht of het hier om een echte slaappleaats ging en niet alleen om een voorverzamelplaats van de slaappleaats Landschotse Heide. Dit gebeurde door het terrein laat in de avond te bezoeken, waarbij toen steeds Wulpen werden aangetroffen. Dit is bij een tweetal bezoeken gedaan.

1971-72	25.12	120 ex	1973-74	07.09	60 ex
1972-73	19.09	32 ex		17.09	400 ex
	29.11	25 ex		12.10	600 ex
	28.01	40 ex		30.10	30 ex
	14.02	150 ex		27.11	50 ex
	23.02	50 ex		23.02	40 ex
	15.03	20 ex	1975-76	14.12	33 ex

Tilburg, Iangendijk. Gelegen ten westen van Tilburg, ten zuiden van het Wilhelminakanaal. Het terrein, laag gelegen graslanden, was vroeger bij de gemeente Tilburg in gebruik als vloeiveide ten behoeve van de Tilburgse afvalwaterzuivering. Hierdoor stonden er vaak ondiepe plassen op deze weilanden, waarvan o.a. Wulpen, maar ook vele andere steltlopers dankbaar gebruik wisten te maken. Na 1971-72 verloren deze weilanden hun functie.

1971-72	31.10	200 ex	1971-72	05.11	200 ex
	01.11	161 ex		26.01	202 ex

Tilburg, Kalverstraat. Gelegen ten noordoosten van Tilburg nabij Vijfhuizen, ten oosten van de weg Tilburg - Loon op Zand. Het was, evenals het vorige terrein, in gebruik als vloeiveide ten behoeve van de waterzuivering. Vanaf 1972 echter wordt het gebied niet meer als zo-

danig gebruikt, waardoor de Wulpen en vele andere steltlopersoorten verdwenen.

Zie figuur 1a voor de getelde aantallen. Bij het bestuderen van deze grafiek valt het ongetwijfeld op, dat het aantalsverloop zeer onregelmatig is. Dit kan het gevolg zijn van de volgende factoren:

1. Doortrekverloop. De mate van doortrek is niet gelijkmatig over het jaar verdeeld. Sommige slaappleatsen bereiken in het najaar hun grootste aantallen, terwijl dit bij andere juist in het voorjaar of de winter het geval is.
2. Weersgesteldheid. Tijdens een vorstperiode daalt het aantal Wulpen in het binnenland, omdat veel exemplaren dan naar het westen of zuidwesten vertrekken. Na zo'n vorstperiode kunnen de aantallen dan weer onlopen.
3. Slaappleatskeuze. Mogelijk hebben niet alle Wulpen een vaste slaappleats. Op de slaappleats Tilburg Kalverstraat is enkele keren vastgesteld dat er Wulpen van de Kalverstraat richting Langendijk vlogen, die later al of niet terugkwamen.

Tilburg, Loonse Plakken. Gelegen ten westen van de weg Tilburg - Loon op Zand, in de gemeente Tilburg. Evenals de vorige twee terreinen is ook dit terrein een complex van vloeivelden, die ook nu nog steeds als zodanig in gebruik zijn. Helaas echter is de wijze waarop deze velden de laatste jaren gebruikt worden minder ideaal dan in de zestiger en zeventiger jaren. Zo werden er in de zeventiger jaren onder andere diepe bassins aangelegd. Desalnietemin wordt het terrein ook nu nog min of meer regelmatig als slaappleats door Wulpen gebruikt. De eerste winter, voor zover bekend, dat hier Wulpen sliepen was in 1972-73, juist toen de vloeivelden aan de Kalverstraat buiten regelmatig gebruik werden gesteld. Hierdoor waren de Wulpen van het eerstgenoemde terrein genoodzaakt uit te wijken naar deze nieuwe slaappleats. Wellicht hebben ook de Wulpen van de slaappleats Langendijk dit gedaan gezien het vrij grote aantal dat op de Loonse Plakken kwam slapen. Later zijn deze aantallen weer gedaald, wat mogelijk verband houdt met het vinden van een nieuwe (?) slaappleats in het Rijens Broek. Ook de resultaten van de Loonse Plakken zijn grafisch weergegeven in figuur 1b. Naast de eerder genoemde factoren die voor sterk schommelende aantallen verantwoordelijk kunnen zijn, moeten we hier nog een extra factor noemen, namelijk de sterk wisselende waterstanden op de vloeivelden. Bij ongunstige waterstanden (te droog of te nat) is het namelijk mogelijk dat een deel van de Wulpen naar andere slaappleatsen uitwijkt. Dit soort gebeurtenissen zal slechts door simultaantellingen kunnen worden aangetoond.

Ook na deze jaren van vrij intensief tellen heb ik nog enkele incidentele waarnemingen van Wulpen op slaappleatsen verricht. Voor de volledigheid worden deze hier opgesomd. Hieruit blijkt in ieder geval dat veel slaappleatsen jaren achtereen gebruikt worden.

28.02.1976	Loonse Plakken	97 ex	03.12.1978	Loonse Plakken	188 ex
19.07.1976	Goorven	150 ex	10.12.1978	Rijens Broek	min 50 ex
05.09.1976	Goorven	250 ex	13.12.1978	Moerdijk	80 ex
12.10.1976	Goorven	354 ex	17.12.1978	Rijens Broek	140 ex
11.12.1976	Goorven	110 ex	25.03.1979	Landschotse H.	120 ex
25.11.1976	Loonse Plakken	90 ex	01.04.1979	Moerdijk	248 ex
22.12.1976	Loonse Plakken	130 ex	14.04.1979	Landschotse H.	200 ex
10.09.1977	Groote Peel (Steltloper)	217 ex	11.07.1980	Landschotse H.	295 ex
25.11.1977	Loonse Plakken	75 ex	06.12.1980	Groote Peel	150 ex
27.11.1977	Moerdijk	min 43 ex	07.12.1980	Rijens Broek	50 ex
15.01.1978	Moerdijk	200 ex	07.01.1981	Rijens Broek	280 ex
26.03.1978	Loonse Plakken	78 ex	22.07.1981	Moerdijk	165 ex
			12.12.1981	Loonse Plakken	76 ex

PREDATIE VAN KONIJNEN OP DE GROOTE HEIDE EN OMGEVING

Victor Retel Helmrich

Inleiding

In het kader van een landschapsecologisch onderzoek van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (RIN) werd door Paul Opdam en mij in 1981 een broedvogelinventarisatie verricht in het dal van de Strijper Aa en een deel van de Groote Heide in de gemeenten Leende en Maarheeze. De resultaten van dit onderzoek zullen dit jaar in een RIN-rapport gepubliceerd worden. Een verdere bewerking van de broedvogelgegevens zal daarna plaatsvinden. Daarbij zal worden geprobeerd verspreidingspatronen van de diverse soorten en de dichtheden in het landschap te verklaren aan de hand van kenmerken in de vegetatie, structuur en grondwaterstand. In dit artikelje zal echter niet op de inventarisatie worden ingegaan, noch op de resultaten ervan. Mogelijk dat deze in één van de volgende nummers van de Roodborsttapuit besproken kunnen worden.

Hier zou ik het willen hebben over een opmerkelijk verschijnsel dat de droge delen van het onderzochte gebied kenmerkt. Deze delen zijn de hoger gelegen voedselarme heidegronden, die we naast de bosjes in het beekdal, het moeras en de graslanden in het gebied vinden.

De Konijnen

Bij een bezoek aan deze gebieden valt onmiddellijk de enorme hoeveelheid konijnenholen op die de heidebodem op sommige plaatsen op een gatenkaas doen lijken. Tijdens de nachtelijke tochten door het gebied per auto moest ik geregeld op de rem trappen om geen onnodige slachtoffers te maken. Tientallen konijnen konden in één keer in het licht van de koplampen verschijnen. Deze ongewone situatie is voor zover mij bekend in Brabant uniek. Uit gesprekken met mensen uit de streek blijkt dat er altijd al veel konijnen in het gebied voorkwamen. Volgens de jactopzichter zouden er in het verleden veel meer konijnen gezeten hebben, wat ik me gezien de grote aantallen nu nauwelijks kon voorstellen. Het moet mede dankzij de grote hoeveelheden voedsel, die voor de konijnen in het gebied te vinden zijn, zijn dat deze grote aantallen zich er weten te handhaven. Met name in de graslanden van het verkavelde gebied fourageren ze graag. Daarnaast laten ze de vers ingezaaide maisakkers van de boeren en de rogge en gerstakkers van Staatsbosbeheer niet ongemoeid. Schade door vraat aan de ingezaaide akkers is op plaatsen waar de akkers aan de heide grenzen soms duidelijk waarneembaar.

Regulatie

Wil de zaak niet te zeer uit de hand lopen, dan zal er een evenwicht moeten zijn tussen aanwas en sterfte. Meestal geldt voor knaagdieren dat de populatiegrootte gereguleerd wordt door predatie (= ten prooi vallen) enerzijds en door een kleiner aantal jongen ander-

zijds. Van Veldmuizen is zelfs bekend dat soms resorbtie van jongen in de baarmoeder optreedt. Laatstgenoemd mechanisme van kleinere worpen treedt vooral op in geval van voedselschaarste. Daarnaast kennen we bij konijnen nog de myxomatose als laatste middel om een overbevolkte populatie terug te brengen. Opvallend is dat ik in Strijp e.o. slechts eenmaal een myxomatosekonijn heb aangetroffen tussen de honderden die ik er gezien heb.

Van voedselschaarste is in het gebied, zoals gezegd, geen sprake. In deze situatie is daarom te verwachten dat andere reguleringsmechanismen in werking zullen treden. Op de eerste plaats mocht verwacht worden dat een groot aantal predatoren ('roofvijanden') op deze ongewone overvloed aan konijnebouts zouden afkomen. Dit bleek ook zo te zijn, zij het dat de natuurlijke predatoren van het konijn, te weten de Vos en de Havik, jarenlang door jachtopzichters en jagers fel op de huid werden gezeten. Voor de Vos geldt dit immers vandaag de dag nog. Door het inperken van het aantal predatoren door de mens kregen de konijnen de kans zich ongehinderd te vermeerderen. Iets wat de jagers precies beoogden. Hierdoor ontstond echter een gat in het reguleringsstelsel. Als jagers net zo selectief en regelmatig als Vos en Havik zouden jagen, zou het gat door hen gedicht worden. Uit de geschetste situatie mag blijken dat dit niet het geval is. Mijn vermoeden bestond dat andere minder reguliere predatoren ten tonele zouden verschijnen om de rol van Vos en Havik over te nemen. Twee waarnemingen wezen in die richting.

Predatie

Eind april / begin mei viel het mij op, dat zich regelmatig Zilvermeeuwen boven de heide vertoonden, terwijl in de voorgaande maanden zelden een Zilvermeeuw boven de heide werd waargenomen. Op zekere dag werd een mogelijke verklaring van dit feit gevonden. Het verschijnen van de meeuwen op de heide deed zich vrijwel gelijktijdig voor met het uitlopen van de jonge Konijnen op de heide. Dat was mij tot die dag nog niet opgevallen. Op zeker moment nam ik vijf Zilvermeeuwen waar die laag over de heide circelden en af en toe duikvluchten maakten naar iets op de grond. Toen ik de kijker ter hand nam zag ik wat het was: een radeloos rondrennend pas uitgelopen Konijn dat door de Zilvermeeuwen op de huid werd gezeten. Met duikvluchten, waarbij naar het Konijn werd gepikt, trachtten de vogels het dier te treffen. Soms ging een meeuw op de grond zitten om uit te rusten. Ik ben blijven kijken of hun collectieve jachtpoging succes had. Het jonge Konijn wist echter tijdig in de dichte vegetatie te ontsnappen. Later die week trof ik op verschillende plaatsen resten van jonge Konijnen aan die zeker niet allemaal door Zilvermeeuwen waren gemaakt, maar gezien mijn waarnemingen die week acht ik het niet geheel denkbeeldig dat er ook prooien van Zilvermeeuwen bij waren.

De tweede waarneming van een ongewone predatie deed ik op de Putberg, een ten noordoosten van de Groote Heide gelegen heide, midden in het verkavelde gebied. Komend vanachter een heuveltje op de hei zag ik op 30-40 m afstand twee honden op de heide. Eén ervan, een grote Mechelse Herder, lag rustig voor een konijnepijp terwijl de kleinste, een gevlekte bastaard, druk aan het graven was. De grote hond had zich schuin achter het hol opgesteld en zat met gespitste oren gefixeerd naar de uitgang van de pijp te turen. Soms was een verhoogde waakzaamheid bij het dier te bespeuren. Het richtte zich dan gedeeltelijk op, zonder ook maar een

moment zijn blik van het hol af te wenden. Na enige minuten de honden gadeslagen te hebben zag ik plotseling de kleine hond met een spartelend konijn in zijn bek langs de herdershond rennen. Deze hief zich even op en draaide in de richting van zijn kleinere vriend. Maar toen de kleine met het konijn in de Pijpestrootjesvegetatie verdween keerde de grote naar zijn stek terug om zijn post voor het hol weer te hervatten. Of de jachttechniek van de grote hond even effectief was als dat van zijn kleinere soortgenoot heb ik niet kunnen afwachten.

Conclusie

Het grote aantal Konijnen op de Groote Heide en omgeving en de waarnemingen van op Konijnen jagende Zilvermeeuwen en honden, bevestigen het vermoeden dat we hier te doen hebben met een ongewone situatie. In het voorgaande wordt een verband gelegd tussen voedselaanbod en predatie. Door de nabije aanwezigheid van groene akkers en het kort houden van de natuurlijke predatoren door de mens, kregen de Konijnen kans zich ongehinderd voort te planten. Andere minder gewenste predatoren, de cultuurvolgers, konden hierbij de opengevallen plaatsen voor een deel opvullen.

Discussie

De geschetste toestand is een momentopname en is in hoge mate afhankelijk van het aanbod aan Konijnen op dat moment. Door een verhoogde predatiedruk, bijvoorbeeld door een toename aan natuurlijke vijanden van het Konijn, zal naar mijn verwachting de predatie door de secundaire predatoren (Zilvermeeuw en hond) spoedig verdwenen zijn. De jachttechnieken van Vos, Havik, Bunzing en Hermelijn zijn immers veel doeltreffender dan die van de occasionele jagers als Zilvermeeuwen, honden en mensen. In deze situatie zal dan een nieuw evenwicht kunnen ontstaan in het aantal prooidieren en belagers.

BEDREIGINGEN EN MAATREGELEN TER BEVORDERING VAN DE STAND VAN
DE IJSVOGEL

Tom Heijnen

Inleiding

In Nederland komen slechts twee vogelsoorten voor, die voor een zeer groot deel zijn aangewezen op beken: IJsvogel en Grote Gele Kwikstaart. Vooral als broedgebied zijn beken essentieel. Een dergelijke afhankelijkheid van één biotooptype maakt ze uitermate kwetsbaar.

Op het populatieverloop van de IJsvogel in Midden- en Oost-Brabant zal ik in de volgende Roodborsttapuit ingaan. In dit artikel behandel ik de bedreigingen van de IJsvogelstand en maatregelen, die de stand kunnen bevorderen.

Reproductiecapaciteit en reproductie

De legselgrootte van IJsvogels bedraagt volgens een Engels onderzoek van Morgan en Glue (1977) gemiddeld 6.3 eieren. Zij stellen het gemiddeld aantal broedsels per paar per jaar op twee. Dit betekent, dat een IJsvogelpaar per broedseizoen gemiddeld 12.6 eieren legt. Theoretisch zou daarmee een maximale jongenproductie van 12.6 jongen per paar mogelijk zijn, hetgeen echter niet het geval is. Morgan en Glue stelden vast dat per succesvol broedsel gemiddeld 5.2 jongen uitvliegen en bovendien berekenden zij een nestsucces van 62.3 %, d.w.z. dat 37.7% van alle nesten geen enkel uitvliegend jong oplevert. Daarmee komt het aantal uitvliegende jongen per broedpaar (= paar dat broedt of tracht te broeden) op 6.48 (= aantal jongen per succesvol paar x nestsucces x aantal broedsels per jaar = $5.2 \times 62.3 \% \times 2$).

Mortaliteit (sterfte)

De mortaliteit onder IJsvogels is groot. Morgan en Glue berekenden voor Engelse IJsvogels een sterftepercentage van 77.8 % voor pulli en een gemiddelde jaarlijkse adult-sterfte van 76.2 %. Zelf heb ik de ringgegevens van het Vogeltrekstation te Arnhem van in Nederland geringde IJsvogels uitgewerkt (tabel 1). Hieruit laat

Tabel 1. Mortaliteitstabel van in Nederland geringde IJsvogels. Het tijdsverschil is de tijd die verstreken is tussen ring- en vinddatum, hetgeen bij pulli overeenkomt met de leeftijd.

Tijdsverschil	Aantal pulli	Totaal aantal
0-1 jaar	48	73
1-2 jaar	4	10
2-3 jaar	1	4
3-4 jaar	1	1
Totaal	54	88

zich volgens de methode van Lack (1943), die Morgan en Glue ook

gebruikten, een gemiddelde pulli-sterfte van 85.6 % en een gemiddelde jaarlijkse adult-sterfte van 80.7 % berekenen, iets hogere sterftecijfers dus dan in Engeland. Deze sterftecijfers houden in dat slechts 20-25 % van het aantal IJsvogels jaarlijks in leven blijft. Dit verlies moet gecompenseerd worden door een voldoende reproductie wil de stand op z'n minst gelijk blijven en in Engeland blijkt dit inderdaad op te gaan: Morgan en Glue berekenden dat, uitgaande van het geconstateerde sterftecijfer, een jaarlijkse reproductie van 6.4 jongen per paar nodig is, hetgeen goed overeenkomt met de waarde van 6.48 zoals eerder vermeld. Eenzelfde berekening voor de Nederlandse IJsvogels komt uit op een minimale jaarlijkse reproductie van 7.5 jongen per paar wil de stand gelijk blijven, maar helaas is niet bekend of de Nederlandse IJsvogels dat realiseren.

Wat betreft de verdeling van de mortaliteit door het jaar heen ligt het voor de hand dat jongensterfte, zoals bij vrijwel alle vogels, al snel na het uitvliegen optreedt. Tevens kan verwacht worden dat sterfte van IJsvogels in het algemeen ook geconcentreerd in de wintermaanden zal voorkomen door de invloed van meer of minder strenge winters.

De Engelse ringgegevens (Morgan en Glue 1977) laten het volgende beeld zien van dood teruggemelde vogels. Van de eerstejaars vogels (N = 77) wordt het merendeel dood gevonden in augustus en september (totaal 61.5 %), waarna het wat terugzakt; in januari is een geringe toename te zien. Dit beeld komt goed overeen met het hierboven geschetste verwachtingsbeeld.

Bij de oudere vogels (N = 77) is het beeld onduidelijker. Nu wordt een piek in april vastgesteld, volgens Morgan en Glue 'a time of stress associated with the onset of the breeding season and the establishment and defence of territories'. Hoewel niet expliciet gesteld, brengen zij de piek in verband met stress en het vestigen en verdedigen van territoria. Dit is wel bijzonder speculatief en kan op geen enkele wijze bevestigd worden. Bovendien houden zij geen rekening met het toevalskarakter van hun gegevens, waarmee ik bedoel dat een 'piek' best te wijten kan zijn aan toeval, temeer daar het om vrij kleine aantallen gaat.

Over het patroon van sterfte van Nederlandse IJsvogels door het jaar heen is weinig bekend, reden waarom ik een aantal gegevens heb uitgewerkt. Hierbij heb ik geput uit twee bronnen.

De eerste betreft de preparateurslijsten van CRM. De maand van aangifte van IJsvogels bij de (legale) preparateurs was in de meeste gevallen bekend, maar deze hoeft niet overeen te stemmen met de maand waarin de vogel dood is aangetroffen, laat staan de maand waarin de vogel stierf. Dit kan enige vertekening geven. De maandelijkse verdeling is weergegeven in figuur 1. Het beeld lijkt goed overeen te komen met hetgeen verwacht kan worden, maar een zeer kritische kanttekening is op zijn plaats. Als er namelijk meer IJsvogels zijn, zoals in augustus en september als de jongen uitgevlogen zijn, is de kans dat er meer worden gevonden groter ongeacht het sterftecijfer. Dit betekent dat de verdeling in figuur 1 net zo goed een afspiegeling kan zijn van het aanwezige aantal IJsvogels in die maand en ook dat komt overeen met de verwachting. De CRM-gegevens geven dus geen enkel uitsluitel over de mortaliteit door het jaar heen!

De tweede bron betreft de al eerder genoemde ringgegevens. Deze hebben het voordeel dat het aantal dood teruggemelde IJsvogels onafhankelijk is van het aanwezige aantal. Hierbij deed zich het probleem voor, dat vaak niet bekend was hoe lang een vogel al dood was op de vinddatum (41 % onbekend, 54 % maximaal 1 week en 5 %

Figuur 1. Maandelijks verdeling van bij legale preparateurs gebrachte dode IJsvogels (naar gegevens van CRM) in procenten van het totaal (N = 207) in 1959-1975.

Figuur 2. Maandelijks verdeling van geringde, dood teruggemelde IJsvogels in procenten van het totaal van in Nederland geringde vogels tot en met 1977.
gesloten grafiek: alle vogels (N = 89);
losse streepjes : eerstejaars vogels (N = 49), waarbij het einde van het eerste jaar gesteld is op 31 maart.

minimaal 1 week; N = 88). Noodgedwongen heb ik ze daarom alle opgenomen, hetgeen in (kleine) fouten kan resulteren. Een ander probleem was het geringe aantal (89), waardoor ik geen onderscheid kon maken tussen eerste jaars en oudere vogels. Figuur 2 geeft een beeld van deze analyse van de ringgegevens, waarin ik (uitsluitend) ter illustratie ook de verdeling bij eerstejaars vogels heb aangegeven. We zien dat de maandelijkse verdeling al heel wat onduidelijker wordt, al vallen de pieken in augustus en december op. Door het geringe aantal spelen toevalsfactoren een te grote rol om nadere interpretaties uit te voeren. Samenvattend kan gesteld worden, dat naar verwachting de sterfte (= percentage gestorven vogels) het grootst zal zijn in de nazomermaanden als de jongen zijn uitgevlogen, en in de wintermaanden onder invloed van het winterweer, maar dat nog te weinig gegevens beschikbaar zijn om deze verwachting te toetsen, al zijn er wel een aantal aanwijzingen.

Doodsoorzaken

In Engeland was van 151 geringde IJsvogels de doodsoorzaak in 42 % van de gevallen onbekend, 9 % werd gewond aangetroffen (en stierf), 15 % werd op wegen gevonden (vermoedelijk aangereden), 8 % was tegen ramen gevlogen en van de overige oorzaken is koud weer slechts met 3 % vertegenwoordigd (Morgan en Glue 1977). De gegevens van in Nederland geringde IJsvogels geven het volgende beeld (tabel 2).

Tabel 2. Doodsoorzaken van in Nederland geringde IJsvogels t/m 1977.

Doodsoorzaak	pulli		ouder		totaal	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%
onbekend	24	44	19	56	43	48
tegen raam gevlogen	11	20	2	6	13	15
waarschijnlijk tegen raam gevlogen	4	7	2	6	6	7
tegen voertuig gevl. waarschijnlijk tegen voertuig gevlogen	2	4	3	9	5	6
gebouw binnengevlogen	5	9	3	9	8	9
geschoten	4	7	1	3	5	6
opzettelijk gevangen	1	2	1	3	2	2
onopzettelijk gevangen	1	2			1	1
gevangen door onbekend dier	1	2			1	1
gevangen door uil			1	3	1	1
waarschijnlijk tegen hoogspanningsleiding gevlogen	1	2			1	1
tegen ander immobiel opstakel gevlogen			1	3	1	1
slachtoffer van koud weer			1	3	1	1
totaal	55	100	34	100	89	100

Van de bekende doodsoorzaken nemen 'tegen raam gevlogen' en 'tegen voertuig gevlogen' de belangrijkste plaats in. Evenals in Engeland

is het minimale aandeel van 'slachtoffer van koud weer' opvallend, terwijl toch bekend is dat strenge winters een enorme tol kunnen heffen. Het lijkt mij waarschijnlijk dat dit door een combinatie van twee factoren wordt veroorzaakt: enerzijds zullen IJsvogels bij langdurige koude verzwakken en als gevolg hiervan vaker tegen bijvoorbeeld ramen en voertuigen aanvliegen (koud weer is dan een indirecte doodsoorzaak) en anderzijds zullen de gemelde doodsoorzaken geen representatief beeld vormen, omdat bijvoorbeeld een vogel die tegen een raam is gevlogen makkelijker zal worden gevonden dan een vogel, die ergens achteraf door bijvoorbeeld voedselgebrek sterft.

Dat strenge winters een zeer grote invloed hebben op de populatie van IJsvogels blijkt niet alleen uit het feit, dat de stand bij dergelijke winters volledig in elkaar kan storten (waarop in de volgende Roodborsttapuit zal worden ingegaan), maar ook uit het zwerf- en trekgedrag in diverse delen van Europa (tabellen 3 en 4).

Tabel 3. Procentuele verdeling van IJsvogels naar afstand tussen ring- en vindplaats in enkele delen van Europa. Voor afkortingen en bronnen zie tabel 4.

Afstand (km)	eerstejaars vogels			alle vogels			
	Gr-Br	Tsj.	Ned.	Gr-Br	Tsj.	Ned.	Cam.
0 - 9	63	16	10	62	25	27	95
10 - 99	34	22	72	32	23	59	3
≥ 100	3	63	18	6	53	14	2

Tabel 4. Procentueel aandeel van IJsvogels met een afstand tussen ring- en vindplaats van 200 km of meer.

Land/Gebied	Afk.	%	N	Bron
Groot-Brittannie	Gr-Br	2.4	211	Morgan & Glue (1977)
Tsjechoslowakije	Tsj.	50.9	53	Hladik & Kadlec (1964)
Nederland	Ned.	2.7	157	eigen bewerking
Camargue (Frankrijk)	Cam.	1.5	410	Kramer (1966)
West-Duitsland		18.3	120	Rohde (1971)

Hoewel er verschillen bestaan tussen het zwerf/trekgedrag van eerstejaars en oudere vogels (eerstejaars leggen een grotere afstand af), blijkt een interessant verschijnsel naar voren te komen. De afgelegde afstand is namelijk groter naarmate het winterse weer strenger is: Tsjechoslowakije heeft een landklimaat met tamelijk strenge winters en de IJsvogels moeten daarom grote afstanden overbruggen om elders te kunnen overwinteren; West-Duitsland heeft voor een groot deel een landklimaat en ook hier moeten de vogels vrij grote afstanden leggen; Groot-Brittannie en Nederland hebben een zeeklimaat met daarom over het algemeen milde winters en IJsvogels hoeven daarom niet ver te gaan; tenslotte heeft de Camargue een Midderraan klimaat met een zeer zachte winter en hier hoeven IJsvogels zich in het geheel geen zorgen te maken.

Dit verband tussen zwerf/trekbewegingen en het winterse weer is in zoverre interessant dat blijkt, dat IJsvogels zich weten aan te passen aan de omstandigheden in de winter.

Biotoopeisen en menselijke bedreigingen

In het onderstaande geef ik een globaal overzicht van de eisen, die een IJsvogel aan zijn biotoop stelt en vermeld bij elk de eventuele menselijke invloeden die een bedreiging zijn of kunnen worden.

Voedsel. Er moet voldoende voedsel aanwezig zijn in de vorm van kleine vissen (tot ca 7 cm) en ook allerhande insecten maken in de zomer deel van het menu uit.

Overzichten van de voedselkeuze worden onder meer gegeven door Collinge (1921) en Doucet (1969), waaruit blijkt dat voor de consumptie belangrijke vissoorten nauwelijks worden gevangen. Het Engelse onderzoek van Collinge gaf bijvoorbeeld te zien dat voor de visserij belangrijke soorten slechts 7.3 % van het totale menu uitmaakten (volumetrisch %), alle forellen, en bovendien bleek dat IJsvogels nogal wat (15.7 %) voor de visserij schadelijke insecten pakken.

Over de voedselkeuze in Nederland is niets bekend. Toch meen ik te kunnen stellen dat enige invloed van IJsvogels op de visproductie in kwekerijen hoogst dubieus is en in ieder geval nooit is aangetoond. Het afschieten van IJsvogels, zoals dat tenminste vroeger heeft plaatsgevonden, moet dan ook ten zeerste afgekeurd worden.

Preventieve afweermethoden op viskwekerijen zoals worden omschreven in Maréchal (1981) zullen, indien alleen op IJsvogels gericht, ongetwijfeld meer kosten dan de eventuele winst.

Waterkwaliteit. Het water moet helder zijn in verband met de visvangst. Sterke optische verontreiniging verkleint de zichtdiepte aanzienlijk. In sommige 'dode beekarmen' is het water één stinkende, rottende massa; het in verbinding stellen van deze armen met de beek kan dit probleem oplossen.

We gaan iets dieper in op het vangstsucces. Kniprath (1969) stelde vast dat het vangstsucces afneemt naarmate de vis op grotere diepte zwemt. Het succes is op 10 cm diepte gemiddeld bijna 60 %, op 60 cm diepte echter nog maar 25 %. Het onderzoek van Kniprath vond plaats bij een dierentuin-IJsvogel, zodat aangenomen moet worden dat de waterkwaliteit goed was en het stilstaand water betrof. Mogelijke factoren die het vangstsucces verlagen bij toenemende diepte zijn de brekingsindex (het optisch 'bedrog' bij de plaatsbepaling van een voorwerp onder water is hiervan het gevolg) en het tijdsverschil tussen het moment dat een IJsvogel het water induikt (en de ogen sluit) en het moment dat de prooi bereikt wordt. Bij toenemende diepte wordt de absolute invloed van de brekingsindex en het bovengenoemde tijdsverschil groter met als gevolg een grotere ontsnappingskans voor de prooi en een lager vangstsucces voor de IJsvogel.

De realiteit is echter meestal anders. Veel wateren zijn in meer of mindere mate (optisch) verontreinigd en bovendien bevatten beken stromend water. Beide zijn verantwoordelijk voor een nog sterkere afname van het vangstsucces bij toenemende diepte. Vooral bij diepere wateren speelt de verontreiniging een rol; een aantal beken zijn dermate ondiep dat de bodem altijd wel zichtbaar is. Vooral in de winter kan verontreinigd, troebel water nadelig zijn, omdat vissen dan op grotere diepte zwemmen.

Over de invloed van chemische verontreiniging (bijvoorbeeld pesticiden) is niets bekend.

Copulerende IJsvogels.

Tekening: Tom Heijnen.

Visstekken. Er moeten boven het water hangende takken e.d. aanwezig zijn ten behoeve van de visvangst. Vanaf dergelijke visstekken ondernemen IJsvogels hun stootduiken. Hoewel ze ook vanuit de lucht kunnen duiken ("bidden") komt dit relatief weinig voor en het lijkt me goed mogelijk dat deze methode te veel energie kost en te weinig succes oplevert om rendabel te zijn.

Steile wanden. Voor het graven van een nest is een steile, min of meer onbegroeide wand noodzakelijk. Bovendien is de grondsoort van belang, die niet te zacht maar ook niet te hard mag zijn. Enkele uitzonderingen daargelaten broeden vrijwel alle Midden- en Oost-Brabantse IJsvogels in de steile oevers van beken, die echter sterk in aantal zijn afgenomen en nog steeds verdwijnen. Hoofdoorzaak hiervan zijn beekkanalisaties, vooral uitgevoerd in het kader van ruilverkavelingen, waardoor steile oevers volledig verdwijnen, de oevers ontbost worden (waardoor visstekjes verdwijnen), de waterkwaliteit afneemt door een geringer zelfreinigend vermogen en het water sneller dichtvriest door de verdoorvoerde regulatie.

Rust. Zijn de bovenstaande vier elementen aanwezig, dan is een succesvol broedgeval nog geen feit. Langs grote delen van de beken lopen wandelpaden, waardoor verstoring kan optreden of de nestwand ingetrapt kan worden. Bovendien kruisen op veel plaatsen druk bereden wegen de beken, waardoor IJsvogels het gevaar lopen door een auto gegrepen te worden en plaatselijk staan huizen en andere bouwwerken direct langs de beek, wat botsingen tegen ramen tot gevolg kan hebben. Er zijn nog diverse andere factoren die een succesvol broedgeval kunnen verhinderen, zoals het massale kanoveren en het langdurig aanwezig zijn van recreanten (waaronder vissers, die veel geduld hebben) in de omgeving van het nest of een belangrijke visplaats. Steile wanden die aan een door vee gebruikt weiland grenzen kunnen door het vee volledig ingetrapt worden.

Het bevorderen van de stand

Ter bevordering van de stand van de IJsvogel kunnen de volgende maatregelen genomen worden. Deze maatregelen gelden voor gebieden waar één of meer essentiële elementen ontbreken. Het spreekt voor zich dat het behoud van de huidige broedgebieden, dat zijn vooral de ongekanaliseerde beken, uitermate belangrijk is!

Waterkwaliteit. De verbetering ervan is belangrijk in verband met de zichtdiepte en het voedselaanbod. De uitvoering is een taak die weggelegd is voor de Waterschappen. Door het aanleggen van waterzuiveringsinstallaties kon de laatste jaren een aanzienlijke verbetering gerealiseerd worden; zware metalen kunnen echter niet of moeilijk verwijderd worden, evenals diverse bestrijdingsmiddelen. Onderzoek naar de invloed hiervan op IJsvogels is gewenst.

Visstekken. Op plaatsen waar visstekjes ontbreken kan overwogen worden om struiken e.d. aan te platen of takken in de oever te steken. Dergelijke kunstmatige stekjes worden snel geaccepteerd.

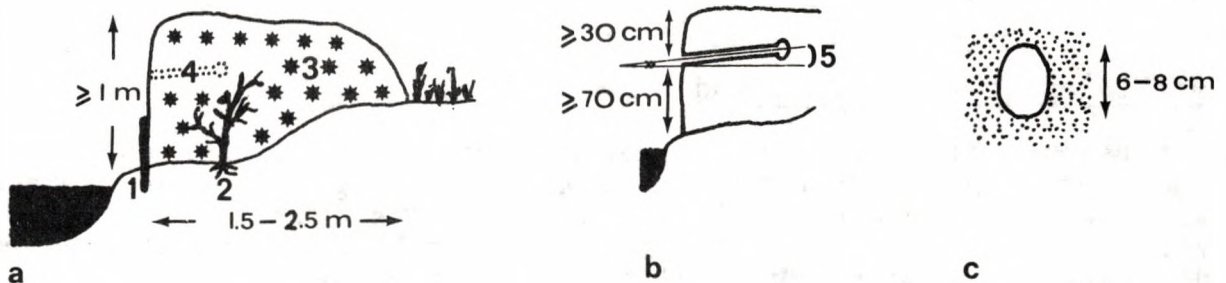
Steile wanden. Indien steile wanden ontbreken, zijn er twee mogelijkheden om deze kunstmatig te creëren (zie Meininger et al. 1976). De eerste betreft het opwerpen van een wal, de tweede het afsteken van schuine beekoevers van voldoende hoogte. Deze activiteiten dienen voor de vestigingsperiode van IJsvogelparen (= vóór maart) plaats te vinden. De wand moet rustig gelegen zijn om de kans op menselijke verstoring te minimaliseren.

Bij het ontbreken van steile oevers of oevers, die afgestoken kunnen worden, kunnen aarden wallen opgeworpen worden. Zo'n wal moet van een stevige grondsoort gemaakt worden, zoals leemhoudend zand, en goed worden aangestampt. Ter versteviging kunnen eventueel twijgjes en een boomstronk mee verwerkt worden. De breedte van de wal moet minimaal 1.5 m bedragen, de diepte 1.5-2.5 m en de hoogte tenminste 1 m (figuur 3 a).

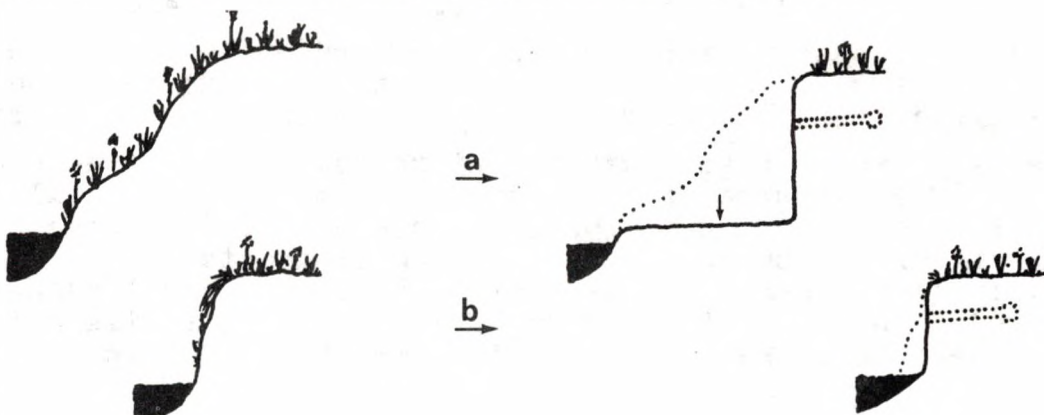
In geval van een zeer harde grondsoort, waarbij het gevaar bestaat dat deze te hard voor een IJsvogel is, kan eventueel met een grondboor een pijp gemaakt worden; de doorsnee moet rond de 6-8 cm liggen, de lengte tussen 0.7 en 1.2 m (figuur 3 b; de pijp heeft in feite een verticale ellipsvorm, zie figuur 3 c).

Het afsteken van een schuine oever is alleen mogelijk, als de hoogte ervan (ten opzichte van het wateroppervlak) tenminste 1-1.5 m is. Met een schop kan een dergelijke oever in korte tijd (10-20 minuten) in een ideale steile oever veranderd worden (figuur 4). Om instorten van de wand door ondermijning te voorkomen kan eventueel een vlak, niet onder water liggend gedeelte gemaakt worden (zie pijl in figuur 4 a).

Het opwerpen en afsteken van wanden heeft al veel succes gehad (Meininger et al. 1977). Vooral als ze rustig gelegen zijn kunnen ze jaren achtereen gebruikt worden. Opgeworpen wallen kunnen het beste in een bos of in ieder geval onder bomen aangelegd worden; dit verkleint de eroderende werking van regen en wind. Een belangrijk voordeel van het opwerpen/afsteken is, dat een gunstige locatie gekozen kan worden ten aanzien van hetgeen onder 'Biotoopeisen en menselijke bedreigingen' is genoemd. Vooral op de factor rust moet goed gelet worden: de wand moet zodanig liggen dat de kans op ontdekken van de wand of verstoring minimaal is. Zie hierover ook hieronder bij 'Rust'.

Figuur 3. Opwerpen van een wal (a), het maken van een pijp m.b.v. een grondboor (b) en de vorm en verticale afmeting van de pijpopening (c). 1 = eventueel te plaatsen plank als steun, 2 = eventueel mee te verwerken boomstronk, 3 = meeverwerkte twijgjes, 4 = nestpijp, 5 = hoek van de nestpijp (10-20° omhoog).

Figuur 4. Afsteken van beekoevers.

Rust. Plaatselijk liggen de bestaande nestwanden dermate ongunstig, dat de kans op verstoring door menselijke bezigheden groot is. Al eerder werd een percentage van 37.7 % genoemd van Engelse nesten die geen enkel jong groot brengen; een belangrijke oorzaak was het verstoren van vogels en het intrappen van de wanden. Ook in Midden- en Oost-Brabant mislukken op die manier regelmatig broedsels, al ligt het percentage bij ons gelukkig wat lager. Door enkele, in theorie eenvoudige, maatregelen te nemen kan de rust sterk bevorderd worden en zodoende de kans op succesvolle broedgevallen.

Op de plaats van de nestwand dienen paden die over of net langs de nestwand lopen afgesloten te worden om de kans op intrappen te minimaliseren. In verband hiermee is het belangrijk te weten, in welke oever (d.w.z. de 'linker' of de 'rechter') de nestwand gesitueerd is. Meestal maakt het ten aanzien van intrappen veel verschil welke oever een IJsvogel heeft gekozen: veelal wordt op de ene oever wel, op de andere niet gelopen door mensen. Dit feit is ook zeer belangrijk bij de locatiekeuze van kunstmatig op te werpen of af te steken nestwanden.

Het verdient grote voorkeur recreatie binnen tenminste 100-200 m van de nestwand te weren. Zelfs extensieve recreatie kan funest zijn. Dit kan in veel gebieden opgelost worden door de oorspronkelijke paden af te sluiten en een 'omleiding' aan te leggen of gebruik te maken van andere paden die op de plaats van de nestwand wat verder (5-10 m is vaak al voldoende) lopen.

Plaatselijk wordt er geregeld of zelfs zeer massaal met kano's op de beken gevaren, in verband met het weer vooral in de broedtijd van IJsvogels. Niet alleen is gebleken, dat op sommige plekken tientallen kano's op enkele meters van een nest te water worden gelaten, maar ook kan met mooi weer een constante verstoring gedurende enkele dagen plaats vinden. Uit oogpunt van IJsvogelbeheer is het varen met kano's op plaatsen waar IJsvogels broeden danook alleen in de maanden september-februari toelaatbaar.

In enkele terreinen ligt een nestwand dermate ongunstig, dat ter plaatse niets ondernomen kan worden. Soms vinden hier jaren achtereen broedpogingen plaats, maar zonder succes. In zulke gevallen is het zeer aan te bevelen een nieuwe nestwand kunstmatig aan te leggen in de hoop dat deze geaccepteerd wordt; die nieuwe wand moet dan uiteraard wel aan de eisen voldoen.

Overigens vermoed ik, dat versturende invloeden het grootste effect hebben in de vestigingsperiode, als een paar een territorium gaat betrekken en een nestwand gaat kiezen (eind februari - mei). Het gunstige van verstoringen in die periode is dan echter dat een paar nog op tijd kan uitwijken als daartoe de mogelijkheden bestaan. Vindt verstoring plaats in de periode dat een nest vast bewoond is (eieren of jongen), dan zullen de IJsvogels mogelijk iets minder snel vertrekken maar als ze vertrekken betekent dit dat een broedsel verloren gaat én dat de kans bestaat dat niet meer aan een tweede (derde) begonnen kan worden. Deze situatie is ongunstig, immers in de vestigingsperiode vindt er maar relatief weinig verstoring (o.a. recreatie) plaats, de paren vestigen zich en gaan eieren leggen en juist dán neemt bijvoorbeeld de recreatie als gevolg van het mooie weer sterk toe en kunnen broedsel mislukken (iets dergelijks beschrijft Waardenburg (1976) voor Buizerden).

Besluit

Voor opmerkingen, allerlei informatie en vragen houd ik mij ten zeerste aanbevolen. Bijzonder op prijs zou ik het stellen als u mij kunt berichten over geslaagde of mislukte pogingen om de IJsvogel als broedvogel in een kunstmatige wand te krijgen; ook ben ik benieuwd naar de invloed van weer, recreatie e.d. op de kunstmatige wallen.

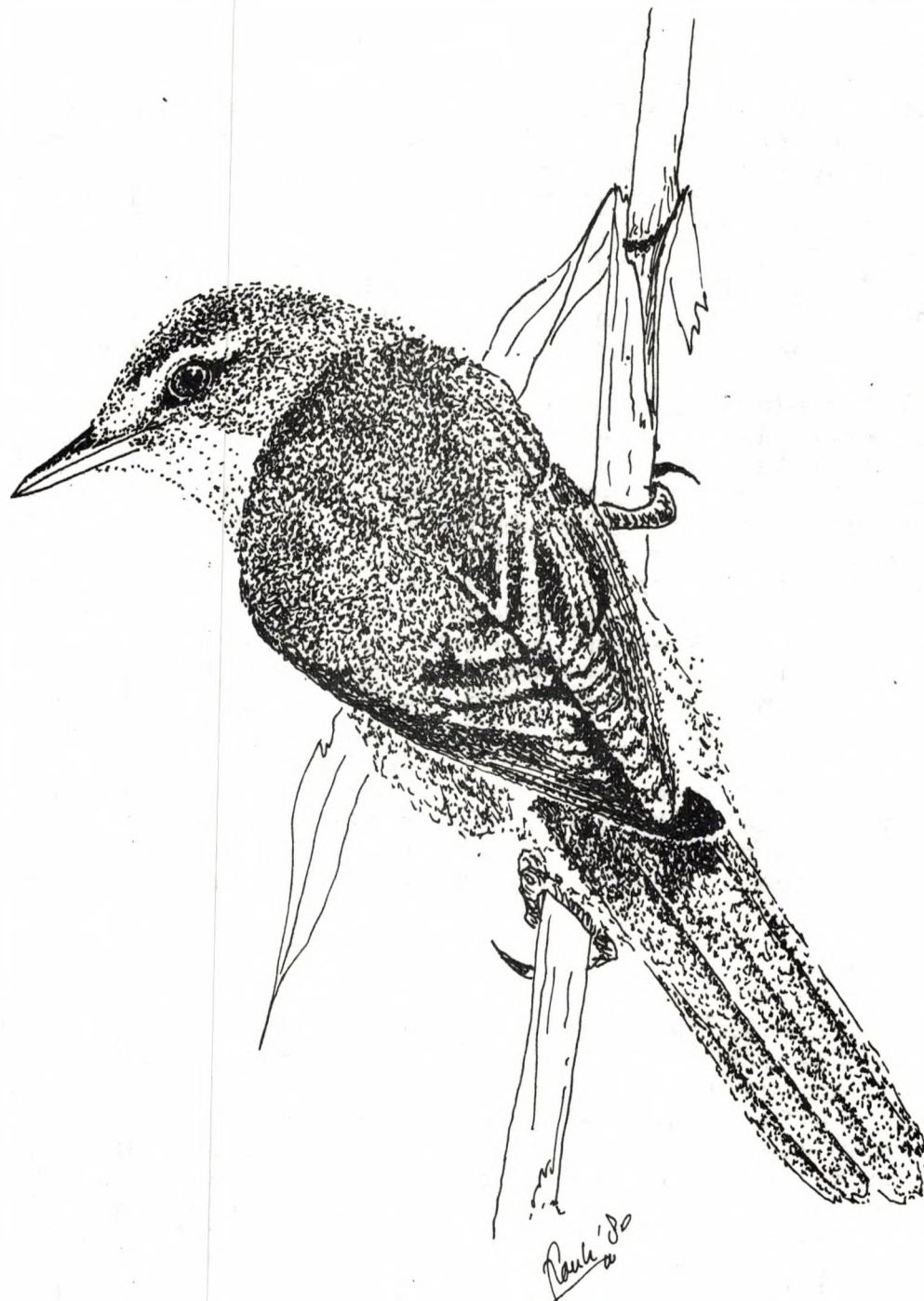
Tot slot wil ik er op aandringen IJsvogelwaarnemingen vanaf 1970 (broedgevallen vanaf 1966) uit Midden- en Oost-Brabant zo snel mogelijk naar mij toe te sturen in verband met een artikel over de IJsvogel als broedvogel en wintergast, dat in een van de volgende nummers van De Roodborsttapuit zal verschijnen, waarvoor bij voorbaat zeer hartelijk dank.

Literatuur

- Collinge, W.E. 1921. On the Economic Status of the Kingfisher, *Alcedo ispida* Linn. *Ibis* 11: 139-150.
- Doucet, J. 1969. Coup d'Oeil sur le Regime Alimentaire du Martin-Pêcheur (*Alcedo atthis*). *Aves* 6: 90-99.
- Hladik, B. & O. Kadlec 1964. (Ergebnisse der Beringung des Eisvogels (*Alcedo atthis*) in der Tschechoslowakei). *Zool. Listy* 13: 1-8.
- Kniprath, E. 1969. Nahrung und Nahrungserwerb des Eisvogels, *Alcedo atthis*. *Vogelwelt* 90: 81-97.
- Kramer, P. 1966. Der Eisvogel (*Alcedo atthis*) auf dem Zug in und durch die Camargue. *Vogelwarte* 23: 164-172.
- Lack, D. The age of some more British birds. *Brit. Birds* 36: 214-221.
- Maréchal, P.L.Th.A. 1981. IJsvogel, *Alcedo atthis*. Stichting Mondiaal Alternatief, Zandvoort.
- Meininger, P.L., R. Kwak & T. Heijnen 1976. Het creëren van kunstmatige nestgelegenheid voor de IJsvogel. *Vogeljaar* 24: 204-208.
- 1977. Beschermingsmaatregelen voor de IJsvogel (*Alcedo atthis*). *Vogeljaar* 25: 187.
- Morgan, R. & D. Glue 1977. Breeding, Mortality and Movements of Kingfishers. *Bird Study* 24: 15-24.
- Rohde, K. 1961. Ringfunde des Eisvogels (*Alcedo atthis ispida*). *Auspicium* 1: 232-242.
- Waardenburg, P.A. 1976. De invloed van menselijke activiteiten op vestiging en broedsucces van de Buizerd. Doct.verslag RU Groningen (samenvatting in *Limosa* 53: 140).

Adres: Jan Sluytersweg 26, 5645 JD Eindhoven.

KORTE MEDEDELINGEN

OVER DE DOORTREK VAN TAPUITEN EN PAAPJES IN MEI 1982 IN DE KEMPEN

Tom Heijnen

Inleiding

Dit jaar is de Vogelwerkgroep De Kempen gestart met het inventariseren van een aantal broedvogelsoorten in het agrarisch landschap van de Kempen. Daartoe werd het werkgebied opgedeeld in telgebieden, die in oppervlakte varieerden van ca 150 tot 600 ha, afhankelijk van de landschapsopbouw.

In de periode 8 t/m 16 mei 1982 heb ik in totaal 14 telgebieden geheel of gedeeltelijk geteld. Bovendien kreeg ik telgegevens uit deze periode van nog eens twee telgebieden van Pieter Wouters en Hans Cornelissen, waardoor het teloppervlak ongeveer 5400 ha bedraagt.

Deze telgebieden werden met de fiets en deels lopend doorkruist en alle weilanden, hekjes, paaltjes etc. werden grondig met de kijker op de te tellen soorten afgezocht. De gemiddelde inventarisatieduur bedroeg per bezoek ca drie kwartier per 100 ha.

Tijdens het inventariseren werden ook alle Tapuiten en Paapjes genoteerd, die echter niet tot de telsoorten behoren (ze broeden bij ons niet in het agrarisch gebied). Aangezien er over de doortrek van deze soorten nauwelijks iets bekend is, lijkt het me interessant de verkregen resultaten te publiceren.

Benadrukt moet worden dat het om minimumaantallen gaat, te meer daar het tellen niet speciaal op deze soorten gericht was. Veel Tapuiten verblijven bijvoorbeeld op in die periode braak terrein, waar ze moeilijk te ontdekken zijn en bovendien werd dit terreintype uitsluitend op opvallende soorten als Kievit en Scholekster afgezocht. Derhalve kunnen de ondertellingen dan ook aanzienlijk zijn. Het percentage gemiste Tapuiten wordt geschat op 25-50 %, dat van Paapjes op 15-30 %, afhankelijk van het type gebied.

Resultaten

Een overzicht van de verkregen gegevens is gegeven in tabel 1. De dichtheden lopen per telgebied sterk uiteen. Het getelde maximum ligt voor de Tapuit op ca 10 exemplaren/100 ha en voor het Paapje op ca 2½ exemplaren/100 ha. Het gemiddelde over alle 16 telgebieden ligt op resp. 2,4 en 1,1 exemplaren/100 ha, maar als we dit zouden corrigeren voor ondertellingen komen we op schattingen van resp. 3-5 Tapuiten en 1,3-1,6 Paapjes per 100 ha. Bedenk dat de tellingen slechts een momentopname zijn en bovendien gespreid zijn over een periode van 9 dagen. Ze illustreren echter goed dat het aantal doortrekkende Tapuiten en Paapjes dat in de Kempen aan de grond komt zeer aanzienlijk is of kan zijn. Een zeer speculatieve schatting voor het hele werkgebied van de VWG De Kempen (zie Roodborsttapuit 1(2): 43) komt uit op zo'n 1500-2000 Tapuiten en 500-600 Paapjes op één dag in de betreffende periode. Hiermee wordt duidelijk, dat het totale aantal doortrekkers in het voorjaar in de duizenden en wellicht voor de Tapuit in de tienduizenden exemplaren in de Kempen loopt. Van Tapuiten is

Paapje ♂
mei '80 Dommelbeenden

Tapuit

Tabel 1. Getelde aantallen Tapuiten en Paapjes in 16 telgebieden in de Kempen, mei 1982. Oppervlakte bij benadering in ha, dichtheden in aantal exemplaren/100 ha (boven de 1 afgerond).

Telgebied (nummer en naam)	Datum	Opp.	Aantal		Dichtheid	
			Tapuit	Paapje	Tapuit	Paapje
A10 Spreeuwelsche Heide	08.05	200	9	0	5	0
A40 Meerveldhoven	10.05	150	0	3	0	2
B 1 Philips Visvijvers	12.05	300	8	4	3	1
B 4 Elshouters	12.05	550	2	2	0.4	0.4
B 6 Eersel-zuid	09.05	350	18	6	5	2
B11 Eersel-Bergeijk	09.05	350	18	8	5	2
B16 Bergeijk-Luyksgestel	15.05	400	1	2	0.3	0.5
B17 Bergeijk-zuid	16.05	400	9	0	2	0
B20 De Pieles	16.05	600	22	14	4	2
B21 Luyksgestel-zuidwest	15.05	350	1	0	0.3	0
B22 Luyksgestel-zuid	15.05	350	18	3	5	1
B23 Luyksgestel-oost	16.05	500	1	1	0.2	0.2
B24 Pastoorsweijers-oost	14.05	250	4	5	2	2
B25 Visvijvers Bergeijk	14.05	200	0	0	0	0
D22 Voorste Brug	14.05	250	0	5	0	2
D23 De Pee	14.05	200	19	4	10	2
Totaal (08 t/m 16.05)		5400	130	57	2.4	1.1

bijvoorbeeld door ringwerk bekend geworden dat ze slechts voor zeer korte tijd op één plaats blijven en vermoedelijk snel doortrekken. Als bijzonderheid kan nog vermeld worden dat soms zeer aanzienlijke concentraties Tapuiten kunnen optreden, zoals ook dit voorjaar in mei met 70 exemplaren langs de Paddevenweg te Zandoerle (ten westen van Veldhoven).

Uit andere delen van Nederland heb ik geen gegevens kunnen vinden over pleisterende aantallen Tapuiten en Paapjes per eenheid van oppervlakte tijdens de voorjaarsstrek. Ook van de najaarsstrek ontbreken dergelijke gegevens, met uitzondering van Texel, waarover Dijkzen en Dijkzen (1977) zeggen: 'op goede trekdagen in augustus ligt het maximale aantal rond de 1600 ex'.

Het blijft interessant deze twee soorten nader te bekijken. Vooral tellingen in het najaar kunnen spectaculaire resultaten opleveren, daar de najaarsstrek aanzienlijk sterker is dan de voorjaarsstrek. Ook wat betreft de biotoopkeuze in de trektijd kunnen leuke gegevens uit de bus komen.

Literatuur

Dijkzen, A.J. & L.J. 1977. Texel Vogeleiland. Thieme, Zutphen.

Adres: Jan Sluytersweg 26, 5645 JD Eindhoven.

KIEVITEN EN KORHOENDERS

Kieviten reageren meestal bijzonder fel, wanneer hun nest benaderd wordt door roofvijanden of door andere belagers, zoals mensen of zelfs koeien. Daarbij vertonen ze als laatste redmiddel soms een vorm van afleidingsgedrag, dat met een vakterm bekend staat als 'injury-feigning'. De vogel doet dan alsof één van zijn vleugels gewond is en fladdert wat onbeholpen rond. Roofvijanden zien dat als een sein dat er een makkelijke prooi is en richten hun aandacht dan op de 'valsspelende' Kievit. Het was mij niet bekend dat dit gedrag ook vertoond werd tegenover onschuldigere voorbijgangers. Toen Gerard van Iersel en ondergetekende op 13 april 1982 één van de Korhoender-baltsplaatsen bezochten op de Oirschotse Heide namen we echter het volgende waar.

Na een sneeuwduitje voor zonsopkomst werd het een heldere morgen en de zes aanwezige Korhanen waren erg actief. Dat zal zeker te maken hebben gehad met de aanwezigheid van drie Korhennen, een aantal dat later opliep tot zeven. Enkele van die hennen leken bereid tot paring, wat zich uitte in agressief gedrag tegenover andere hennen. Daarbij werden de staartveren opgezet en gespreid, een beetje op de manier zoals de hanen dat doen. Nadat we al getuigewaren geweest van een paar heftige territoriumgeschillen naderde één van de hanen het nest van een paartje Kieviten.

Beide Kieviten vielen de haan daarop aan met hun bekende duikvluchten. Dat had echter niet meteen effect, de Korhaan bleef waar hij was en verdedigde zich met snavelhauwen in de richting van de duikende Kieviten. Daarop kwam één van de Kieviten aan de grond, enkele meters van de haan. Hij/zij drukte zich en liet beide vleugels uitgespreid op de grond hangen. Dit gedrag deed sterk denken aan het hierboven genoemde afleidingsgedrag. De reactie van de Korhaan was misschien onverwacht, maar wel effectief: hij liep met opgestoken staart op de Kievit af, alsof het één van zijn rivalen was. De Kievit vloog weer op, waarna de haan zich omdraaide en een meter of tien, vijftien verderop kuierde. Dat was blijkbaar ver genoeg, want direct daarna kwam één van de Kieviten weer aan de grond, liep enkele meters, schudde borst- en buikveren en ging zitten broeden.

Nog interessanter werd het, toen even later een Korhen hetzelfde Kievitennest naderde: opnieuw gingen de Kieviten in de aanval. Het verschil tussen de reacties van Korhaan en -hen was opvallend: nu waren namelijk twee of drie duikvluchten genoeg om de Korhen op de vleugels te krijgen. Met de schrik in de benen vloog ze meteen tientallen meters ver weg.

Loek Hilgers, Jeroen Boschstraat 18, 5062 LE Oisterwijk.

OPROEP: RIETGANZEN

In één van de volgende afleveringen van de Roodborsttapuit zal een artikel verschijnen over Rietganzen in Midden- en Oost-Brabant. Dat verhaal zal voornamelijk zijn gebaseerd op tellingen, die werden uitgevoerd op een aantal pleisterplaatsen in Midden-Brabant. Van enkele andere brabantse terreinen is bekend dat ze in de zestiger jaren werden gebruikt door Rietganzen, maar nu niet meer of er ontbreken recente gegevens. Om een zo volledig mogelijk overzicht te kunnen presenteren wordt de lezers verzocht hun archieven of dagboeken na te lopen op eventuele gegevens van de volgende terreinen (slaapplaatsen) vanaf ongeveer 1970:

Neterselsche Heide
Strabrechtse Heide
Cartierheide

Groote Heide (Leende)
Budel-Dorplein
diverse Peelterreinen

Ook overige waarnemingen van pleisterende vogels zijn welkom. Medewerking wordt op bijzonder hoge prijs gesteld!

OPROEP: BONTE VLIEGENVANGER

De Bonte Vliegenvanger heeft onze provincie overgeslagen. Dat kan de voorlopige conclusie zijn als je de aantalsontwikkelingen en areaalsuitbreiding van deze soort als broedvogel in de laatste jaren bekijkt. Tegelijk met deze uitbreiding lijkt de Bonte Vliegenvanger wat water bij de wijn te hebben gedaan wat betreft zijn biotoopeisen: behalve in parkachtige oude loofbossen (die in Noord-Brabant inderdaad zeldzaam zijn) broedt hij tegenwoordig in Oost- en Midden-Nederland ook in eenvormige dennebossen. Zijn aanwezigheid zou dan vooral afhangen van de 'nestkastdichtheid'. Maar hoewel het daaraan in Noord-Brabant niet kan liggen, is de soort in grote delen van de provincie toch geen alledaagse verschijning, ook al wordt er wel enige toename van het aantal broedparen opgemerkt (een toename die overigens voor een gedeelte kan samenhangen met de toegenomen waarnemingsintensiteit). Zoals in de rest van het Nederlandse verspreidingsgebied behoren de broedvogels bijna allemaal tot de vaalbruine kleurvariëteit; contrastrijke zwart-witte mannetjes zijn bijna altijd doortrekkers, die overigens in april en mei wel regelmatig en vaak ook zingend worden aangetroffen. Zou onbekendheid met de verschillende kleurfasen er misschien ook toe leiden dat broedgevallen van Bonte Vliegenvangers niet als zodanig worden herkend? In een publicatie uit 1973 (Limosa 46(1-2)) onderscheidt Haverschmidt in navolging van Drost zeven verschillende kleurtypes bij volwassen mannetjes:

1. Bovenzijde geheel zwart
2. Bovenzijde zwart maar met een grauwbrouine of bruine stuit
3. Bovenzijde zwart maar vlekkelig
4. Ongeveer half zwart en half grauwbrouin
5. Hoofdzakelijk grauwbrouin maar met duidelijke donkere en zwarte vlekken
6. Bijna geheel grauwbrouin met slechts enkele kleine donkere vlekken
7. Bovenzijde egaal grauwbrouin

Graag verzoek ik de lezers om waarnemingen van Bonte Vliegenvangers door te geven aan het onderstaande adres. Het zou mooi zijn wanneer

aantekeningen werden meegestuurd over de waargenomen kleurvariaties en, bij broedgevallen, over het broedbiotoop en de aanwezigheid van nestkasten. Als er voldoende reacties binnenkomen kan het de moeite waard zijn om er in de Roodborsttapuit een overzicht van te publiceren. Alle inzenders kunnen in ieder geval een verslagje tegemoet zien van deze geïmproviseerde enquête.

Waarnemingen van Rietganzen en Bonte Vliegenvangers sturen aan:

Loek Hilgers, Jeroen Boschstraat 18, 5062 LE Oisterwijk (04242 - 84978)

Bonte Vliegenvanger
kinderboerderij 14 mei 1981

OPROEP ZWARTKOPMEEUW

Het al enige tijd aangekondigde vervolg op het artikel over het voorkomen van Zwartkopmeeuwen in Noord-Brabant (1e nummer), ondervindt enige stagnatie omdat voor een overzicht van de gehele provincie de situatie in het westelijk deel met name niet erg duidelijk is. Daarom een oproep aan vooral Westbrabantse (of in West-Brabant vogelende) vogelaars om waarnemingen uit West-Brabant van Zwartkopmeeuwen:

- broedgevallen, eventueel broedsukses, tevens plaats en jaartal.
- waarnemingen buiten de broedgevallen met plaats, datum & leeftijd (eventueel beschrijving) v.d. vogel.
- al of niet aanwezig in gezelschap van Kokmeeuwen (kolonies).

Natuurlijk zijn ook waarnemingen uit het oostelijk deel van onze provincie nog steeds van harte welkom!

Waarnemingen opsturen naar: Frank Neijts, Van Speijkstraat 16, 5612 GE Eindhoven.

OVERIGE OPROEPEN

Die van IJsvogel en Kraanvogel blijven van kracht (zie Roodbtap. nr. 2, pp. 54 en 55). Waarnemingen van deze soorten opsturen naar: Tom Heijnen, Jan Sluijtersweg 26 5645 JD Eindhoven (IJsvogel) en Peter Voorn, Den Haas 63, 5555 AE Valkenswaard (Kraanvogel).

Stuur de waarnemingen van de genoemde soorten s.v.p. zo spoedig mogelijk op! Alle inzenders (zij hoeven heus niet alle aangesloten te zijn bij het SOBVG) worden bij voorbaat hartelijk bedankt!!

BOEKBESPREKING: RANDSTAD EN BROEDVOGELS

Het boek 'Randstad en Broedvogels' is al weer ruim een half jaar geleden verschenen. Er zijn dan ook al besprekingen gewijd in verschillende tijdschriften. Om niet te veel in herhalingen te vallen zal in deze bespreking de aandacht vooral uitgaan naar de hoofdstukken III: 'De wordingsgeschiedenis van West-Nederland', IV: 'De ontwikkeling van het landschap vanaf 1900', V: 'Het west-nederlandse landschap en de broedvogels' en VII: 'Aanzetten voor een ander beleid'.

In deze hoofdstukken staat de relatie mens-landschap-vogels centraal. Door de ruime aandacht aan de invloed van het menselijk handelen en de maatschappelijke structuur op het landschap en de vogels daarin onderscheidt 'Randstad en Broedvogels' zich van de meeste traditionele avifauna's. Het is dan ook misschien niet zo verwonderlijk dat bij besprekingen in ornithologische tijdschriften deze boekgedeelten minder aandacht hebben gekregen dan de hoofdstukken over de opzet en werkwijze (hfdst. II) en de verspreidingskaarten met soortbeschrijvingen (hfdst. VI). Toch zijn de eerstgenoemde hoofdstukken niet de minst belangrijke!

West-Nederland is bij uitstek een landschap, dat in belangrijke mate mede gevormd is door menselijk handelen. Het boek zegt daarover zelf (p. 39): 'Hier ligt de grootste haven van de wereld met de hiermee verbonden industrie, wegen, werknemersstromen en woongebieden. De landbouw is er zeer intensief; dat geldt zowel voor de kassenbouw in het Westland, de akkerbouw op Flakkee als voor de veeteelt in het Groene Midden. De invloed van de mens op het landschap en daarmee op de vogelstand is er zeer groot'.

De beschrijving van het ontstaan van het landschap in de hoofdstukken III en IV is vooral historisch-geografisch en geeft tal van bijzonderheden over typisch westnederlandse landschapselementen. Voor mij was bijvoorbeeld nieuw het ontstaan van de koebosjes. Dit blijken overblijfselen te zijn van massagraven van koeien, gestorven tijdens epidemieën van besmettelijke veeziekten.

In hoofdstuk IV krijgen zaken de aandacht als: schaalvergroting in de landbouw, eutrofiëring van het oppervlaktewater, beheersing van het waterpeil in de polders, het afsluiten van de zee-gaten en de uitbreiding van Rotterdam. Zaken die al met al geen echte nieuwe kennis opleveren, maar helder en goed leesbaar worden gebracht. Het verrassende zit 'm in de wijze waarop deze gegevens worden gekoppeld aan de ontwikkelingen in de vogelstand en aan de achterliggende maatschappelijke motieven. Citaat (p. 40): 'In de eerste plaats zullen we ons bewust moeten zijn van de samenhangen in onze natuurlijke omgeving. Als we niet beseffen dat de natuur een heel subtiele zaak is, dan beseffen we ook niet, wat we allemaal aan natuurlijke rijkdommen kunnen kwijtraken als gevolg van ons handelen (...). Daarnaast en minstens zo belangrijk is het verkrijgen van inzicht in de manier, waarop de mens met dat landschap handelt. We kunnen ons dan tevens afvragen of dat handelen maatschappelijk gewenst is. Bij deze maatschappelijke toetsing gaan we ervan uit, dat een verdere achteruitgang van ons natuurlijk milieu voor de mens zelf zeer discutabel is'.

In hoofdstuk V wordt het bovenstaande meer gedetailleerd per landschapstype uitgewerkt.

Hoofdstuk VII gaat eerst in op veranderingen in de vogelstand in samenhang met de economische en maatschappelijke besluitvormingsprocessen. Een van de paragrafen van dit hoofdstuk draagt de opvallende titel 'Voor- of achteruitgang een toevallige zaak'.

Bedoeld wordt, dat de onderkende aantalswijzigingen van bepaalde vogelsoorten niet-bedoelde neveneffecten zijn van de veranderingen die optreden/opgetreden zijn bij de productie en consumptie van goederen en diensten. Overigens blijkt uit het verdere betoog dat het toch allemaal niet zo toevallig is: aan de hand van een stukje economische theorievorming wordt duidelijk gemaakt dat in ons maatschappelijk bestel de wet van vraag en aanbod waardebepalend is. Het belang van een schoon milieu en een ongerept landschap kan echter niet in geld worden uitgedrukt; dat hoort voor economen tot de 'ongeprijste schaarste'. Omdat de negatieve effecten van het economisch handelen op het natuurlijk milieu geen plaats hebben in het besluitvormingsproces lijken er op korte termijn weinig of geen mogelijkheden aanwezig te zijn tot vermindering van de aantasting. 'Randstad en Broedvogels' probeert echter aanzetten te geven tot een ander beleid door te wijzen op de directe invloed die de burger daarop kan hebben (p. 505): 'Hoe meer mensen zich verzetten tegen milieu-onvriendelijke activiteiten, hoe groter de kans op veranderingen is'. De laatste paragraaf van hoofdstuk VII bevat dan ook een aantal waardevolle handwijzers voor 'actie'. Toch moet me daarbij één opmerking van het hart. Natuurlijk heeft iedere burger mogelijkheden om zijn mening kenbaar te maken binnen de Wet Ruimtelijke Ordening. Je moet echter wel over een grote hardnekkigheid en vastberadenheid beschikken om die wettelijke procedures tot het eind toe vol te houden. Bovendien leert mij de ervaring dat ook dan niet altijd de kracht van het argument telt: tal van goed onderbouwde bezwaren en opmerkingen worden door gemeentelijke en provinciale overheden vanuit hun machtspositie afgedaan met een simpele zinsnede in de volgende trant: 'Uw bezwaren hebben wij betrokken in onze afwegingen en ongegrond bevonden'.

Uiteraard biedt hoofdstuk VI over de verspreiding en talrijkheid van de westnederlandse broedvogels nog een gevulde tafel voor ornithologen. De artikelen over de aantalstoename van de Putter (1200-1600 broedparen), de achteruitgang van verschillende sterns en weidevogels, de toename van het aantal Bruine Kiekendieven, ze zijn allemaal de moeite waard en soms verrassend. Ik waag me verder niet aan een willekeurige poging tot een bloemlezing daaruit. Ongetwijfeld zijn er nog vele zaken die vraagtekens en discussie oproepen en dat is óók het aardige van zo'n avifauna. Maar daarvoor moet iedere geïnteresseerde vogelaar zelf maar eens in het boek grasduinen.

Tot besluit: een inspirerend boek - en bovendien een prachtig uitgevoerd boek met een overweldigende hoeveelheid landschapsfoto's. Eigenlijk valt er nauwelijks iets negatiefs over te zeggen. Eén ding misschien: het boek richt zich louter en alleen op broedvogels; trekvogels en wintergasten komen niet aan bod. Maar wie zich de geweldige hoeveelheid werk realiseert die 'alleen al' voor de broedvogels moest worden verzet, zal het verder maar bij die opmerking laten.

Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland 1981. Randstad en Broedvogels, Tilburg. Verkrijgbaar door overmaking van fl. 31,75 op postgirorekening 277620 t.n.v. J. van der Straaten, Hagelkruisplein 3, Tilburg.

Loek Hilgers.

LIMOSA-NIEUWE-STIJL

Na een lange periode van onderhandelen is uiteindelijk het eerste nummer van Limosa-nieuwe-stijl verschenen. Voordien was Limosa het blad van de Nederlandse Ornithologische Unie (NOU), nu is het een gezamenlijke uitgave van de NOU, SOVON en de redactie van Watervogels.

Hiermee is een belangrijke stap gezet in de richting van een betere bundeling en coördinatie van de Nederlandse beroeps- en amateurornithologen. Limosa-nieuwe-stijl wil een aantrekkelijk, prettig leesbaar en actueel blad zijn dat publicatiemogelijkheden biedt aan een breed scala van auteurs.

Alle leden van de NOU en bovendien alle SOVON-medewerkers hebben het eerste nummer van Limosa-nieuwe-stijl reeds in de bus gehad. Hierin stonden de volgende artikelen: Voorkomen van de Waterspreeuw in Nederland, Problemen bij het inventariseren van de Goudvink als broedvogel, Zeevogels in Nederland in 1978, Atlasproject voor Winter- en Trekvogels, Themadag Onderzoek in het Lauwerszeegebied en een boekbespreking.

Ik heb nog 20 van deze Limosa's liggen. Geïnteresseerden kunnen dit nummer gratis bij mij ophalen of toegestuurd krijgen door storting van fl. 2,50 (ter bestrijding van portokosten) op bankrekeningnr. 46.94.09.495 t.n.v. T.R. Heijnen, Jan Sluytersweg 26, Eindhoven onder vermelding van 'Limosa'.

Men kan zich abonneren op Limosa door het overmaken van fl. 22,- op postgirorekening 4.298.649 t.n.v. Limosa te Kampen (O) onder vermelding van 'Limosa'.

Tom Heijnen.

V E L D W E R K

VELDWERK

Redactioneel

Al in de eerste 2 nummers van "De Roodborsttapuit" hebben we nogal wat aandacht besteed aan de determinatie van moeilijk herkenbare en/of zeldzamere vogelsoorten. Wij vinden die aandacht geenszins misplaatst, een juiste determinatie immers vormt de basis voor alle vormen van vogelstudie! Wij hebben daarom gemeend hier een aparte rubriek voor te kreëren die dan de naam "Veldwerk" heeft meegekregen. Vaak immers is het juist determineren van een vogel 'n heel "werk" in de zin van: langdurige observatie, uitgebreid aantekeningen maken, uitvoerig literatuuronderzoek en soms ook nog de nodige korrespondentie voeren. De basis voor een goede soortbepaling behoort echter in het "veld" te liggen!

Dat "en/of" in de eerste zin van dit stukje staat er niet voor niets: Moeilijk herkenbaar is lang niet altijd synoniem met "zeldzaam". Zo worden we in ons land zeer regelmatig geconfronteerd met probleemgevallen als: Visdief/Noordse Stern ("Noordse Dief"), Fitis/Tjiftjaf ("Fitjaf") en Glanskop/Matkop ("Glatkop"). De herkenning van zeldzame gasten als Scharrelaar of Bijeneter is daarentegen voor vrijwel geen enkele vogelaar problematisch, hooguit de ontdekking ervan levert weleens moeilijkheden op..... Natuurlijk kunnen zeldzame soorten voor problemen zorgen, vooral als ze lijken op algemenere vogels (bijv. Rietzanger-Waterrietzanger of Rietgors-Dwerggors), terwijl de keuze tussen 2 schaarsere soorten (bijv. Grote en Kleine Burgemeester) ook moeilijk kan zijn (maar een apart soort charme heeft).

Kort gezegd: Wij vragen om moeilijkheden.....

D.w.z. kom je in het veld iets tegen waar je even vreemd tegenaan staat te kijken, maak er dan uitgebreid aantekeningen van, maak een paar schetsjes (zelfs de slechtste tekeningen zijn beter dan niks), sla er de nodige literatuur op na en schrijf er een stukje over voor "Veldwerk". Wij stellen dat zeer op prijs!

Maar nogmaals: aan verhalen over onmiskenbare, haast niet te missen "exoten" als een Scharrelaar hebben we niets!

Probeer een waarneming zo goed mogelijk te beschrijven en gebruik als naslag-literatuur niet alleen een veldgids. Mochten er wat dat betreft problemen zijn dan kun je altijd terecht bij de redactie die het als zijn plicht beschouwt eventuele auteurs zo goed mogelijk te helpen! Hetgeen overigens ook inhoudt dat wij kritiek op een eventuele bijdrage kunnen hebben, bijvoorbeeld als wij van mening zijn dat uit de beschrijving valt op te maken dat een soort verkeerd gedetermineerd is of dat sommige door de schrijver gebruikte criteria voor het onderscheid tussen twee (of meer) soorten niet duidelijk zijn. Uiteraard vindt hierover dan overleg plaats tussen auteur en redactie. (Het is misschien overbodig er op te wijzen dat waarnemingen uit onze regio de voorkeur verdienen tenzij men elders meer ervaring heeft opgedaan met hier voorkomende vogels.)

OPMERKINGEN OVER DE DETERMINATIE VAN DE BERGFLUITER

Tom Heijnen & Frank Neijts

Inleiding

Sinds kort is bekend dat de Bergfluiters jaarlijks op de Zuidwest-Veluwe broedt of in de broedtijd voorkomt (Bijlsma 1979 & 1981). Het lijkt onwaarschijnlijk dat het voorkomen in Nederland tot een dergelijk "eiland" beperkt is of zal blijven: de soort kan in andere delen van Nederland ook verwacht worden. De mogelijkheid is echter aanwezig dat de Bergfluiters niet als zodanig herkend wordt omdat men geen ervaring heeft met de soort. De belangrijkste kenmerken (en verschillen met de FLUITER) worden samengevat en geïllustreerd op blz. 45. Speciale aandacht wordt ook besteed aan het determineren van Bergfluiters uitsluitend op zang, naar aanleiding van een recente waarneming van THE van een FLUITER met Bergfluiterszang.

Roep en Zang

Normaal is de zang van de Bergfluiters niet zo moeilijk te onderscheiden van die van de FLUITER. Kort beschreven: het is 'n op één toonhoogte uitgevoerde, "droge" ratel met een Braamsluiperachtige kadans zonder versnelling.

Bij de FLUITER hoort men zeer dikwijls een ietwat haperende aanloop en altijd op het einde een versnelling.

Toch is voorzichtigheid geboden bij het uitsluitend op zang determineren van Bergfluiters zoals THE ondervond op 12 mei 1982 op de Malpie onder Valkenswaard. In een halfopen, vrij jong bosje van Grove dennen hoorde hij de zang van een vogel die hij direkt meende te herkennen als die van een Bergfluiters (hem bekend van Noord-Frankrijk en Zwitserland).

Uiteraard werd getracht de vogel op te sporen hetgeen na enkele minuten lukte. De vogel scharrelde onrustig heen en weer, meestal hoog in de kruinen, vloog af en toe enkele meters, zocht voedsel en verzorgde z'n verenkleed. Het bleek onmiskenbaar een FLUITER te zijn. Na nog zo'n 10 minuten geluisterd te hebben werd het volgende genoteerd:

- Zang als van een Bergfluiters, zonder enig verschil met de werkelijke Bergfluiterszang.
- De zang werd soms direkt voorafgegaan door een zeer zacht, hoog en Goudhaantjesachtig "sie-sie-sie".
- Dit "sie-sie-sie" werd niet altijd door de eigenlijke zang gevolgd. Deze roep wordt door Bijlsma (1981) voor de Bergfluiters beschreven.
- Een helder "tsu-tsu-tsu", de typische roep van de FLUITER.

De zang werd zeer frekvent uitgevoerd, ongeveer 5x per minuut, hetgeen overeenkomt met de zangfrekventie van Bergfluiters op de Zuidwest-Veluwe (Bijlsma 1981). Ook FLUITERS echter kunnen zeer vaak zingen. De "sie-sie-sie"-roep werd vrij vaak gehoord, de "tsu-tsu-tsu"roep slechts éénmaal.

Een soortgelijke waarneming wordt beschreven door Foppen (1979) van een broedende FLUITER te Spaubeek (Limburg) in 1979. Ook deze vogel vertoonde wat zang betreft grote overeenkomst met de Bergfluiters, maar ook bij deze vogel werd de "tsu-tsu-tsu"-roep gehoord.

De zang van deze vogel werd bovendien voorafgegaan door een zacht "tijk-tjik-tjik", mogelijk een wat andere omschrijving voor het "sie-sie-sie" zoals hierboven beschreven??

Konklusies

1. Bergfluiters kunnen niet met zekerheid uitsluitend op zang worden gedetermineerd. FLUITERS met een afwijkende, Bergfluiters-achtige zang komen soms voor. Er zijn gevallen bekend van kruisingen van FLUITER x Bergfluiters, die een mengsel op kunnen leveren waarin kenmerken van beide soorten te herkennen zijn (zie Bijlsma 1981).
2. In ieder geval zijn zichtwaarnemingen, liefst in combinatie met het horen van de zang, pas betrouwbaar bij het determineren van Bergfluiters. Weliswaar zijn afwijkend zingende FLUITERS in Brabant net zo schaars (of schaarser) als werkelijke Bergfluiters, maar een foute determinatie leidt eerder tot het verkeerd interpreteren van het voorkomen van de Bergfluiters dan tot dat van de FLUITER!

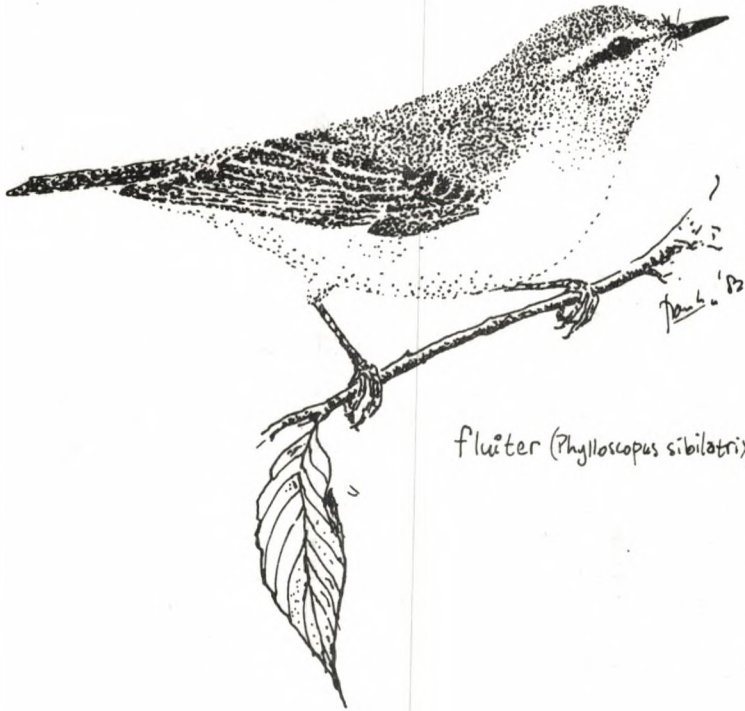
Bekende waarnemingen van de Bergfluiters in Noord-Brabant

- Tijdens de inventarisatieperiode 1973-1977 t.b.v. het SOVON-broedvogelproject werd een "waarschijnlijk" broedgeval vastgesteld in West-Brabant (Bijlsma 1979 & 1981). Jaar, plaats en determinatiekenmerken (!) zijn niet bekend.
- Op 11 mei 1981 werd door FNe een Bergfluiters gezien en gehoord te Veldhoven in een stukje eiken-/berkenbos (Neijts 1981).
- Recent werd een melding ontvangen van B. van Noorden van een Bergfluiters die gezien en gehoord werd op de Ullingse Bergen te St. Anthonis op 21 en 22 mei 1982. Van deze vogel werd de "kenmerkende zang" gehoord, die vergeleken werd met een bandopname; tevens werd de "roomwitte onderzijde, zonder een spoortje geel" gezien. (Deze waarneming is inmiddels "bevestigd" door een afvaardiging van de DBA, mond. med. H.Hendriks (sic!)).

Literatuur

- BIJLSMA, R.G. 1979. Bergfluiters, *Phylloscopus bonelli*. In: R.M. TELXEIRA (red.), Atlas van de Nederlandse Broedvogels, pp. 408-409. Natuurmonumenten, 's Graveland.
- 1981. Bergfluiters *Phylloscopus bonelli* als broedvogel in Nederland. *Limosa* 54: 57-62.
- FOPPEN, R. 1979. Afwijking in de zang van een Fluiters (*Phylloscopus sibilatrix*) In *Vogelvlucht* 2 (4): 31-32.
- NEIJTS, F. 1981. De Bergfluiters, nieuw voor de Kempen. *D'n Blauwe Klauwier* 7 (3).

Verschillen in uiterlijk tussen FLUITER (*Phylloscopus sibilatrix*) en BERG-
FLUITER (*Ph. bonelli*).

fluter (*Phylloscopus sibilatrix*)

FLUITER

Grootte tussen FITIS en SPOT-
VOGEL. Nogal "langgerekt" model
met relatief lange vleugels.
Opvallende, lange gele wenkbrauw-
streep, geaccentueerd door don-
ker streepje door oog. Gele keel
afstekend tegen witte borst en
onderzijde. Kruin, nek en mantel
overwegend groenachtig.
Hoewel armpennen lichte zomen heb-
ben vormen deze géén opvallend
lichte veeg over de vleugel ("wing-
panel").

Bergfluter (*Phylloscopus bonelli*)

BERGFLUITER

Grootte ongeveer als FITIS, maar
wat "steviger" gebouwd. Vleugels
relatief iets korter dan van
FLUITER (maar langer dan TJIFTJAF).
Wenkbrauwstreep nauwelijks opval-
lend, eerder het donkere oog in
het lichte "gezicht".
Keel evenals onderzijde wit.
Kruin en nek licht grijsbruin,
mantel iets donkerder met vage
groene zweem. Stuit lichter, meer
geelgroen, maar alleen te zien als
de vogel de vleugels iets laat
afhangen.
Armpennen hebben brede, geelgroene
zomen die een duidelijk lichte
veeg over de vleugel vormen ("wing-
panel"). Dit is een zeer goed
veldkenmerk.

N.B. In werkelijkheid moet de Bergfluter ca. 1 cm. kleiner gezien worden dan de fluter.

EERSTE WAARNEMING VAN EEN KLEINE BURGEMEESTER (*Larus glaucooides*) IN
OOST-BRABANT.

Waarneming:

In de late ochtend van 5 mei 1982 bevonden Tom Heijnen (The), Lex Peeters (LPe) en ondergetekende (FNe) ons aan het Ringselven te Budel-Dorplein. Tijdens het bestuderen van de vele meeuwen op de asfaltdijk in het oostelijk gedeelte van dit ven ontdekte FNe een zeer licht gekleurde meeuw waarop hij de beide anderen attent maakte.

Onder redelijke weersomstandigheden (80% bewolkt, af en toe zon en weinig wind) werd deze vogel door twee 7x50 kijkers en 'n 8x30 gedurende ongeveer 1 uur bekeken vanaf ca. 60 meter. Hij werd gedetermineerd als KLEINE BURGEMEESTER (*Larus glaucooides*, voortaan Lg.)

Gedurende de waarnemingstijd werd de vogel een groot deel van de tijd zittend gezien, af en toe enkele meters lopend en slechts 'n enkele maal een kort stukje vliegend.

Toen hij werd ontdekt bevond de Lg zich in het gezelschap van 2 adulte en enkele onvolwassen ZILVERMEEUWEN (*L. argentatus*, voortaan La.) en vele KOKMEEUWEN (*Larus ridibundus*, voortaan Lr.). Na enkele minuten werd de Lg met nijldige snavelhousen door de adulte La verjaagd, waarop hij enkele meters verder vloog en in het gezelschap belandde van 2 adulte KLEINE MANTELMEEUWEN (*L. fuscus*, voortaan Lf.), 2 adulte STORMMEEUWEN (*L. canus*, voortaan Lc.) en natuurlijk weer de alom tegenwoordige Lr. Hier zat hij gedurende langere tijd stil en kreeg korte tijd zelfs nog gezelschap van een adulte ZWARTKOPMEEUW (*Larus melanocephalus*, voortaan Lm.)!

Tegenover Lf en Lc gedroeg Lg zich op het oog onverschillig en zij zich ook tegenover hem, maar Lr werden agressief bejegend. Mogelijk ook de Lm, die even na het neerstrijken pal naast de Lg ietwat "paniekerig" weer wegvloog. Tijdens zijn korte wandelingetjes over de dijk leek hij de diverse aanwezige La te mijden, hij bleef in hun nabijheid althans niet rustig zitten. Toch werd alleen van de eerder genoemde adulte La werkelijk agressief gedrag t.o.v. Lg gezien.

Tegen de avond keerden wij op dezelfde plaats terug en konden toen met enige moeite de vogel op een afstand van ruim 150 meter weer ontdekken in de nabijheid van enige 10-tallen onvolwassen La. We werden hierbij geholpen door het opvallend lichte verenkleed in combinatie met het merkwaardige, "gerekte" model (veroorzaakt door de lange vleugels, zie beschrijving).

De daarop volgende dagen lukte het diverse gealarmeerde vogelaars niet om Lg terug te vinden. Pas op mei zagen The en LPe de vogel weer op vrijwel dezelfde plaats onder iets gunstiger omstandigheden (waarnemingsafstand nu ca. 40 m.) dan de eerste maal. Enkele aanvullende kenmerken konden toen worden genoteerd.

Beschrijving:

Hoewel één van ons de vogel aanvankelijk "zuiver wit" vond, kwamen we na enige discussie overeen dat de hoofdkleur zich beter als "crème-wit" of "vuilwit" liet omschrijven. Deze kleur was dermate opvallend dat we hem daarmee 's avonds onder vrij slechte lichtomstandigheden en op vrij grote afstand konden ontdekken bij een groep onvolwassen La, waaronder diverse zeer lichte exemplaren. Zowel in zit als in de vlucht was te zien dat de grote slagpennen nog iets lichter waren dan de rest van de vleugel. De vleugel toonde géén donkerder achterrand en de staart géén donkere eindband (hierop is zeer scherp gelet!). Inderdaad leek de vogel soms vrijwel wit, maar onder sommige omstandigheden was een vage, zeer licht isabelkleurige (of: crème-) gloed waarneembaar, met name op rug, dekveren en onderzijde. Wij vermoedden dat dit veroorzaakt werd door een licht isabelkleurige bandering van deze delen, maar door de relatief

grote afstand tijdens de eerste waarneming konden we dit niet met zekerheid zeggen. De waarneming van THE en LPe op 11 mei bevestigde echter dit vermoeden. De snavel was voor een deel licht van kleur (grijsachtig of vleeskleurig), maar de punt was donker, vrijwel zwart. De overgang tussen licht en donker leek niet erg scherp gemarkeerd en de hoeveelheid donker bedroeg naar schatting 30 à 40%. Bij de 2e waarneming op 11 mei kon de hoeveelheid donker iets nauwkeuriger geschat worden op 40% en het lichte gedeelte bleek grijsachtig van tint te zijn. De poten waren roze tot vuilroze.

Een ander opvallend kenmerk van deze vogel waren de opvallend lange vleugels, waardoor hij een typisch "langgerekt" model kreeg, zelfs op grote afstand opmerkelijk. Van alle in de nabijheid van Lg waargenomen meeuwensoorten (5 in totaal!) had hij duidelijk de langste vleugels, waarvan de punten naar schatting 7 à 10 cm. voorbij de staartpunt reikten. Hoewel ook over elkaar gekruist gedragen, liet hij ze vaak langs de staart afhangen. Door de lengte van de vleugels gaf dit van voren gezien, staande naast bijv. La, een ietwat merkwaardig beeld

Vergeleken met La was het model heelanders: Kleiner met veel rondere kop (steil voorhoofd, hoogste punt v.d. kruin net even achter het oog) met vaak een typisch "bol" lijkend achterhoofd. De kopvorm alsmede de uitdrukking had meer weg van Lc dan van La. Dit werd mede veroorzaakt door de in vergelijking met La relatief kortere en fijner gebouwde snavel. De poten waren relatief iets korter of leken dat zo te zijn.

De relatieve grootte van de kop was moeilijk te schatten: was de vogel alert (bijvoorbeeld als een BRUINE KLEKENDIEF overvloog), dan nam hij een houding aan waarbij de kop vrij groot en uitgesproken "bol" leek. Vaker echter zat de vogel rustig voor zich uit te kijken en dan leek de kop veel kleiner. Lg was beslist kleiner dan alle in zijn directe omgeving waargenomen La en zelfs leek hij nog een ietsje kleiner t.o.v. Lf. Hoeveel kleiner was moeilijk te zeggen vanwege het wat vreemde model met de lange vleugels en de wat korter lijkende poten. T.o.v. Lr maakte hij echter niet die reusachtige indruk die La maakt. Vergeleken met zowel Lc als Lm was hij echter duidelijk groter. De kleur van het oog is niet goed gezien, maar leek nogal donker (de iris was niet erg licht gekleurd).

Diskussie:

Onderstaande als toets gebruikte criteria zijn uit de in het literatuuroverzicht genoemde publikaties afkomstig.

- Gekonfronteerd met een zeer licht gekleurde meeuw, ongeveer ter grootte van een ZILVERMEEUW, moet men rekening houden met afwijkend gekleurde onvolwassen individuen van deze soort.
Leucistische (zeer lichtbruine) La vertonen altijd sporen van een donkere vleugelachterrand en staarteinde en donkere vlekjes op de slagpennen. Ondanks nauwkeurig waarnemen was dit bij "onze" vogel niet te zien, terwijl hij juist vrijwel zuiver witte slagpennen bezat (lichter dan de rest van de vleugel). Albinistische La zijn zuiver wit, hetgeen de door ons waargenomen vogel beslist niet was, al leek dat aanvankelijk wel zo.
Behalve op grond van de hierboven genoemde verschillen was de bouw van de vogel dermate afwijkend van La dat deze soort daardoor al uitgesloten kon worden. Door het, zeker voor Oost-Brabant, unieke feit dat Lg met nog 4 andere soorten meeuwen vergeleken kon worden, konden ook afwijkende individuen van deze soorten (vooral Lc en Lf) buiten beschouwing worden gelaten. De combinatie van formaat, kop- en snavelvorm en vleugellengte was uniek.
- Het onderscheid tussen GROTE BURGEMEESTER (L. hyperboreus, voortaan Lh) en Lg is zeker niet gemakkelijk, althans op afstand in vlucht. De grootte van de vogel is pas van belang als hij vergeleken kan worden met een aantal andere grote meeuwen (La, Lf en GROTE MANTELMEEUW, L. marinus). Is de vogel kleiner dan alle (of de meeste) La dan is het vrijwel zeker Lg, is-ie groter dan de meeste La dan is het vrijwel zeker Lh. (N.B. De aanwezigheid van slechts één of enkele La is onvoldoende om de grootte juist te beoordelen!).

- Alleen al op grond van de grootte moest "onze" vogel dus wel haast zeker een KLEINE BURGEMEESTER zijn. De vorm van kop en snavel geeft dan de doorslag: Lh heeft een tamelijk platte, meer ZILVERMEEUW-achtige kop met een grote, forse snavel die dikwijls groter is dan die van La en soms zelfs die van L. marinus in formaat benadert. Lg heeft een rondere kop met wat "lievere" gelaatsuitdrukking (dus lijkend op Lc) met een relatief kortere, fijner gebouwde snavel. Wij hebben dit kenmerk uitstekend kunnen zien.
N.B. Het snavelpatroon (Lh minder zwart aan punt), in veel veldgidsen als goed verschilpunt aangeprezen, is alléén in het 1e jaar (t/m 1e winterkleed) een goed veldkenmerk.
- Een interessante puzzel bleek de bepaling van de leeftijd te zijn en helemaal zijn we er nog niet uit.
Daar de hoeveelheid donker op de snavel ieder jaar minder wordt, zou je op grond daarvan vermoeden dat het hier een exemplaar in 1e zomerkleed betrof. Foto's in Grant (1982) van een 2e winter vogel in februari laten echter een Lg zien met een vergelijkbaar snavelpatroon als de vogel van Dorplein (méér dan éénderde donker).
De rui van Lg naar 1e en 2e zomerkleed vindt plaats van januari tot april (Grant 1982), zodat de door ons waargenomen vogel uitgeruid moest zijn. De lange vleugelpunten wezen daar overigens al op, althans op een vers kleed. Het "witte" kleed, genoemd in sommige veldgidsen als intermediair tussen juveniel en volwassen, komt voor in 1e en 2e zomer, maar volgens Hume (in: Sharrock 1980) veel meer in het 2e zomerkleed. Gezien de beperkte en slechts vage bandering van de Dorplein-vogel hebben wij zo'n "witte" Lg voor ons gehad. De aanwezigheid van lichtgrijze veren op de bovenzijde (vaak bij 2e jaars) kan ons best zijn ontgaan, al lijkt ons dat ietwat vreemd. De kleur van de ogen zou bij een 2e jaars al licht moeten zijn, maar soms is dit slechts op korte afstand waarneembaar.
Al met al kunnen we wel stellen dat het hier vermoedelijk een exemplaar in 2e zomerkleed betrof, al spreken sommige kenmerken voor een 1e zomerkleed.
- Ondanks het sterk toegenomen aantal vogelaars (vooral ook aan de kust) is de KLEINE BURGEMEESTER nog steeds een zeldzame gast in ons land, in ieder geval veel zeldzamer dan de GROTE. Op grond van recentelijk gepubliceerde hernieuwde criteria t.a.v. de veldkenmerken lijkt het bovendien zinvol een aantal oudere waarnemingen, voor zover mogelijk, aan een revisie te onderwerpen. Bovenstaande waarneming kan o.i. de toets der kritiek doorstaan, al lijken zowel de tijd van het jaar als de plaats (er zijn nauwelijks binnenland-waarnemingen) vreemd.
Vergeeten we dan niet dat Budel-Dorplein waarschijnlijk de enige plaats in het binnenland is waar 4 soorten meeuwen broeden (KOK-, ZWARTKOP-, STORM- & ZILVERMEEUW) en 2 andere (KLEINE MANTEL- & DWERGMEEUW) regelmatig worden gesignaleerd. Ook niet-broedende exemplaren (vooral La) zijn dikwijls in grote getale aanwezig. Een "vreemde" meeuw zou dus best wel eens met een klub "gewone" meeuwen van de kust mee naar het binnenland kunnen vliegen.
N.B. Die dag zagen we in de omgeving van het Ringselven ook enkele DWERGMEEUWEN, waarmee het totaal aantal waargenomen meeuwensoorten te Dorplein die dag op 7 kwam. Zelfs aan de kust moet je daar in mei de de nodige mazzel voor hebben!

Literatuur:

- GRANT, P.J. Gulls, a guide to identification. 1982. T. & A.D. Poyser, Calton.
HUME, R.A. 1980. Identification and ageing of Glaucous and Iceland Gulls. In SHARROCK, J.T.R.(ed.) The frontiers of bird identification. pp. 170-183. London.